

(ਨਾਟਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ)

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਹੈ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਰਫਿਊ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ 20 ਜੂਨ ਗੋਲੂਵੜ੍ਹ ਵਿਚ ਪੰਜ ਹਿੰਦੂ ਬਿਜਲੀ ਕਾਮੇ ਆਤੰਕਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਗਏ। 21 ਜੂਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੰਦ ਦਾ ਸਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰਵਾਇਆਂ ਸ਼ਿਵਸੈਨਾ ਦਾ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਰਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਪੱਪੀ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪਥਰਾਓਂ ਹੋਇਆ, ਖਿਚਾਅ ਵਧਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮੀ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ. ਐਫ ਵਲੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਖਿਚਾਅ ਹੋਰ ਵਧਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਫੋਰਮੈਨ ਡਿਊਟੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ ਹਿੰਦੂ ਫੁਰੀ ਮਾਰਾਂ ਨੇ ਫੁਰੀਆਂ ਮਾਰਕੇ ਹਲਾਕ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਖਿਚਾਅ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਕਰਫਿਊ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹਨ, ਪਰ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹਿਸ ਆਮ ਹੈ।

- ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਸ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਹੈ।
- ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ. ਐਫ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਹੈ
- ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਸ ਅਤੇ ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ. ਐਫ ਦੋਨੋਂ ਫਿਰਕੂ ਹਨ।
- ਗੋਲਵੜ੍ਹ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਬਿਜਲੀ ਕਾਮੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਮਾਰੇ ਗਏ।
- ਰਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਬੇਦੋਸ਼ਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।
- ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮੀ ਬੇਕਸੂਰਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।
- ਰੇਲਵੇ ਫੋਰਮੈਨ ਬਿਲਕੁਲ ਅਜਾਈਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਫਿਰਕੂ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਠਹਿਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਿਆਣੀ ਸੋਚ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ--ਕਸੂਰ ਨਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਕਸੂਰ ਫਿਰਕੂ ਸੋਚਣੀ ਦਾ ਹੈ। ਫਿਰਕੂ ਨਫਰਤ ਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀਏ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਿਡਲ ਕਲਾਸੀਏ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ

ਨਹੀਂ। ਉਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਗਜ਼ਪੱਟੀ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਲਈ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ? ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਹੈ। ਇਹ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਗੇ। ਇਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਵੀ ਨਫਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਉਹ ਅਪਣਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ :

- ਜੇ ਦਿਹਾੜੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰਾਤ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਦਿਹਾੜੀ ਕਮਾਕੇ ਲਿਆਉਣ।
- ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਸਿਖ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਕੋ ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਲਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਨਦਾਤਾ ਹੈ।
- ਜੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਾਲੀ ਅਪਣੇ ਮਾਸਟਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਆਤੰਕਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ।
- ਉਹ ਬੈਂਕ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਦੀ ਬੈਂਕ ਡਕੋਤੀ ਵੇਲੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਉਤੇ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨੇ ਇਕ ਲੰਮੀ ਸਾਰੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਈ। ਫੋਰ ਉਹਨੇ ਇਕ ਇਕ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਅਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਹ ਦੁੱਖ ਇਸ ਲਈ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਰਕੂ ਨਫਰਤ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸੀ।

‘ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਹ ਇਕ ਤਾਕਤ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਲੋਕ ਤਾਕਤ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

ਗੁਰੂਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਨਾਟਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਜੋ ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

“ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ। ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪੰਜਾਬ-ਹਰਿਆਣੇ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਤੁੰਡ ਪਈ ਹੈ—ਉਸ ਦੀ ਪੀੜ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੁਖਦਾਇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵੀ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਗਰਵਾਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੌੜੇ ਗੋਲਵੜ੍ਹ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਪੰਜ ਹਿੰਦੂ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿਤੀ ਗਈ—ਉਗਰਵਾਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਿੰਡ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ— ਉਗਰਵਾਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭਾਵੇਂ ਰੱਜ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟ ਚਰੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਘਟਨਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦਿਨ 20 ਜੂਨ 1986 ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ— ਜਦੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਾਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਹੱਕ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡੇ।

ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ 27 ਜੂਨ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਿਜਲੀ ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਬੰਦ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿਤਾ—ਇਸ ਨਫਰਤ ਦੇ ਵਾਂਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਾਮੇ ਹੀ ਐਸੀ ਉਮੀਦ ਦੀ ਕਿਰਨ ਹਨ, ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਐਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਂਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੁਖਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣਗੇ—

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸਿਰਫ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਫੁੱਟੇ ਇਕ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਲੋਕ ਮੁਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ—ਇਹ ਅਹਿੰਸਾਸ ਵੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ—

ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਕੋਰਸ ਵਲੋਂ ਬੋਲੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੋਰਸ : ਹਾੜੇ ਹਾੜੇ ਹਾੜੇ
ਸ਼ਹਿਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ
ਪਾਏ ਕਈ ਪੁਆੜੇ
ਪੁਆੜੇ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੇ
ਜੇ ਭਾਈ-ਭਾਈ ਦਾ ਸਿਰ ਪਾੜੇ
ਭਾਈ-ਭਾਈ ਦਾ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਪਾੜੇ
ਹਿੱਸਾ ਵੱਧ ਲੈਣ ਦੇ ਮਾਰੇ
ਹਿੱਸਾ ਵੱਧ ਕਿਉਂ ਮੰਗਦੇ
ਲਾਏ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਲਾਰੇ
ਲੀਡਰ ਲਾਰੇ ਕਿਉਂ ਲਾਂਦੇ
ਗੱਦੀਆਂ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਮਾਰੇ
ਲੋਕੋ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ
ਇਹ ਗੱਦੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਨੇ ਪੁਆੜੇ।

(ਕੋਰਸ ਦੀ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਪਾਤਰ ਨਾਚ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਜਮੂਆ ਹੋਵੇ)

ਪਿਠ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼—

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਘਰ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੌਕਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਗੜ੍ਹ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : (ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੈਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : (ਪਹਿਲੀ ਵਾਲੀ ਮੁਦਰਾ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੈਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : (ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੈਨੂੰ ਬਰਨਾਲਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦੀ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : (ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇਨੂੰ ਬੰਸੀ ਲਾਲ ਚੰਗਾ ਲਗਦੈ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : (ਢੰਡੀ ਸਾਰੀ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ-
ਉਂਦੇ ਹਨ)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇਨੂੰ ਰਾਜੀਵ ਚੰਗਾ ਲਗਦੈ ?
ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ : ਢੰਡੀ ਸਾਰੀ ਹਾਂ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਉਹ ਤਾਂ ਮਾਹੀ ਮੁੰਡਾ ਹੈ)

ਨੋਟ :-ਇਥੇ ਐਕਸ਼ਨ ਫਰੀਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧੁਨ
ਵਿਚ ਕੋਰਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

ਕੋਰਸ : ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਬਰਨਾਲਾ ਲੈਣ ਆਇਆ
ਬਰਨਾਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਕਾਲਾ-ਬਰਨਾਲੇ ਹੱਥੋਂ ਹੋਈ ਹਾਂ
ਮੈਂ ਸੜਕੇ ਸੁਆਹ

ਬੂਹਾ ਖੋਹਲਿਆ ਨਾ ਜਾਏ-ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਿਆ ਨਾ ਜਾਏ
ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਿਆ ਨਾ ਜਾਏ-ਪੈਰ ਪੁੱਟਿਆ ਨਾ ਜਾਏ
ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਮੇਰੀ ਮਾਏ ਬਰਨਾਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ
ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਬੰਸੀ ਲਾਲਾ ਲੈਣ ਆਇਆ
ਲਾਲਾ ਲਗਦਾ ਸਾਲਾ-ਲਾਲੇ ਹੱਥੋਂ ਹੋਈ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਸੜਕੇ ਸੁਆਹ

ਬੂਹਾ ਖੋਹਲਿਆ ਨਾ ਜਾਏ-ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਿਆ ਨਾ ਜਾਏ
ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਿਆ ਨਾ ਜਾਏ-ਪੈਰ ਪੁੱਟਿਆ ਨਾ ਜਾਏ
ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਮੇਰੀ ਮਾਏ ਮੈਂ ਲਾਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ
ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਮਾਹੀ ਦਿੱਲੀਉਂ ਆਪ ਲੈਣ ਆਇਆ
ਮਾਹੀ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਰਾਹੀ-ਮਾਹੀ ਵੇਖ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਈ ਚਾਅ

ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਵੀ ਜਾਏ-ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਿਆ ਵੀ ਜਾਏ
ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਿਆ ਵੀ ਜਾਏ-ਪੈਰ ਪੁੱਟਿਆ ਵੀ ਜਾਏ
ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਮੇਰੀ ਮਾਏ ਮੈਂ ਮਾਹੀ ਨਾਲ ਤੁਰ ਜਾਣਾ-

ਨੋਟ : ਕੋਰਸ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ ਕਿਸੇ
ਸ਼ਰਮੀਲੀ ਨਾਰ ਵਾਂਗ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਫਰੀਜ਼
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਕ ਆਵਾਜ਼ : ਸੋਹਣਾ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਦਾ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ

ਦੂਜੀ ਆਵਾਜ਼ : ਲਾਲ ਰੰਗ ਹਦਵਾਂਣੇ ਕਾ

ਹਰਿਆਣਵੀ ਵਿਚ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਹਰਿਆਣੇ ਕਾ

[ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਦੋ ਪਾਤਰ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਟੋਪੀ ਅਤੇ
ਦੂਜਾ ਨੀਲੀ ਪੱਗ ਵਾਲਾ ਆ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ
ਲੜਾਈ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ—
ਨਾਅਰੇ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ
ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ
ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਐਕਸ਼ਨ ਫਰੀਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।]

ਆਵਾਜ਼ : ਛੋਰੇ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ—ਮੁੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੋਨੋਂ ਪੱਟੇ—ਤੇਰੇ ਸ਼ਬਾਬ ਦੇ

ਲੱਖ ਤੇਰੇ ਤੇ ਆਉਣ ਸ਼ਬਾਬ—ਭਾਵੇਂ ਆਉਣ ਹੁਸਨ
ਦੇ ਹੜ੍ਹ

ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—ਤੂੰ ਹੈਂ ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ
ਨੋਟ : ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਟੁੱਟਦੀ
ਹੈ, ਦੂਸਰੀ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਕੋਰਸ : ਆਰੀ ਆਰੀ ਆਰੀ

ਸ਼ਹਿਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਦੀ
ਨਾਲ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰੀ
ਵੱਡੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥ ਬਣਦੇ
ਇਹੁੰਨੇ ਖਾਂਦੇ ਮਾਲ ਸਰਕਾਰੀ
ਮਾਲ ਲੋਕੋ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦਾ
ਛਿਲ ਲਹਿੰਦੀ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ
ਮਾਲ ਲੋਕੋ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦਾ
ਭਾਰੀ ਭਾਰੀ ਭਾਰੀ
ਸ਼ਹਿਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ
ਨਾਲ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰੀ

[ਤਿੰਨੋਂ ਪਾਤਰ ਤਿੰਨ ਸਖਤ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ
ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਜ਼ਿਹਾ ਬੰਦਾ ਹਰ
ਇਕ ਕੋਲ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਅਰਜ਼ੀ, ਦੁੱਦਾ ਹੈ—ਤਿੰਨੋਂ
ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੁਕਰਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ—ਉਹ ਬੇਬਸੀ ਵਿਚ
ਮਾਯੂਸੀ ਭਰੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਖਲੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।]

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ —

ਪੱਥਰ ਤੂੰ ਪੱਥਰ ਤੇਰੇ ਘਰ

ਪੱਥਰ ਤੇਰੇ ਦਫਤਰ

ਪੱਥਰ ਤੇਰੇ ਅਫਸਰ

ਹੈਂਕੜਬਾਜ਼ ਤੇ ਮੁਗਰੂਰ

ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪੱਥਰ ਹੈ ਤੇਰੀ ਬੁਨਿਆਦ

ਟਕਰਾਕੇ ਵਾਪਸ ਆਂਦੀ ਹਰ ਫਰਿਆਦ

ਨੋਟ : ਇਸ ਦਰਮਿਆਨ ਤਿੰਨੋਂ ਅਫਸਰ ਇਕ ਕਲੱਬ
ਘਰ ਦੀ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ
ਦੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਰ ਬੰਬਾ ਨਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ—
ਦੂਜੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਤੇ ਤਾਸ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ।

ਆਵਾਜ਼ :

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—

ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਲੁੱਟੇ ਗਏ ਹਾਂ

ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਪੁੱਟੇ ਗਏ ਹਾਂ

ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਰਹੇ ਹਾਂ ਮਰ

ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਤਾਂ ਕਰ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—ਭੇਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ

ਤੂੰ ਕੰਨ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਖੀਏ ਤੂੰ ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

[ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਫਰੀਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਫੇਰ ਕੋਰਸ ਵਲੋਂ ਸੰਗੀਤ ਵੱਜਦਾ ਹੈ—
ਪਹਿਲੀ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ
ਪਾਤਰ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਨੀਲੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਤੇ
ਚਿੱਟੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰ ਕਾਲੀਆਂ
ਐਨਕਾਂ ਲਾਈ ਮੰਚ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ]

ਕੋਰਸ : ਦਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦਾਣੇ

ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ

ਰਹਿੰਦੇ ਲੀਡਰ ਕਾਣੇ

ਲੀਡਰ ਕਿੰਝ ਬਣਦੇ

ਲਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੂਠੇ ਲਾਰੇ

ਉਦੇ ਲਾਰੇ ਕਿਉਂ ਲਾਉਂਦੇ

ਲੋਕ ਫਲਣ ਦੇ ਮਾਰੇ

ਉਦੇ ਲੋਕ ਨੇ ਕਿੰਝ ਫਲਦੇ

ਪਾ ਨੀਲੇ ਚਿੱਟੇ ਬਾਣੇ

ਲੋਕ ਨੇ ਇੰਝ ਫਲਦੇ

ਬਾਣੇ ਬਾਣੇ ਬਾਣੇ

ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ

ਰਹਿੰਦੇ ਲੀਡਰ ਕਾਣੇ

ਨੋਟ : ਇਸ ਕੋਰਸ ਦਰਮਿਆਨ ਉਹ ਮੰਚ ਤੇ ਇਕ ਚੱਕਰ

ਲਗਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਮੰਚ ਖਾਲੀ ਹੈ।

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—ਤੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਗੜ੍ਹ

ਦੰਭੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦਾ ਘਰ

ਕੁਰਸੀ ਖਾਤਿਰ ਜੋ ਦੀਨ ਵੇਚਦੇ

ਕੁਰਸੀ ਖਾਤਿਰ ਜੋ ਈਨ ਵੇਚਦੇ

ਖੂਨ ਬੋਲਦੇ ਕੁਫਰ ਤੋਲਦੇ

ਲਾ ਲਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲਦੇ

* ਇਹ ਹਨ ਮੰਡੀ ਦਾ ਵਿਕਾਊ ਮਾਲ

ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਖਾਈ ਗੁੱਬੀ

ਚੱਲ ਪਏ ਬਸ ਉਹਦੇ ਨਾਲ—

[ਪਹਿਲੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਮੁੱਖ

ਮੰਤਰੀ, ਪਿਛੇ ਐਮ. ਐਲ. ਏਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ—ਸੰਗੀਤ ਬੰਦ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾਟਕ

ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ]

ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ : (ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ

ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਭਜਨ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਮਾਲ ਮੰਡੀ ਦਾ

ਚੇਅਰਮੈਨ। ਸੱਜਣ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਦਾ

ਲਾਲਟੈਨ। ਗੱਜਣ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਫੌਜੀ ਬੋਰਡ ਦਾ

ਲਾਲਟੈਨ। (ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ) ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਵੇ ਢਾਣੀ

ਦੀ ਢਾਣੀ।

ਆਵਾਜ਼ : ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਇਹ ਢਾਣੀ ਕਿਥੇ ਹੈ ਲਾਣੀ?

ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ : ਸੱਜਣ ਜੀ—ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਗਿਣਨ ਤੇ ਲਾਣੀ

ਕੋਰਸ : ਤਾਣੀ-ਤਾਣੀ-ਤਾਣੀ

ਫੌਜ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ

ਅਸੀਂ ਲਹਿਰਾਂ ਗਿਣਨ ਤੇ ਲਾਣੀ

[ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਐਕਸ਼ਨ ਫਰੀਜ਼]

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—

ਤੇਰੀ ਹਿੱਕ ਤੇ ਰੋਜ਼ ਗਾਰਡਨ

ਤੇਰੀ ਹਿੱਕ ਤੇ ਰੋਕ ਗਾਰਡਨ

ਪਰ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤ ਇਕ ਹੈ ਹੋਰ

ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕਦਮ ਹੈ ਰੱਖਦਾ

ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਵੱਡਾ ਚੋਰ

ਏਸੇ ਲਈ ਹੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਲੋਕੀਂ ਆਖਣ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ

ਤੂੰ ਹੈਂ ਹਰ ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

ਕੋਰਸ : ਤਾਣੀ ਤਾਣੀ ਤਾਣੀ

ਫੌਜ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ

ਲਹਿਰਾਂ ਗਿਣਨ ਤੇ ਲਾਣੀ

ਨੋਟ : ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ

ਫੌਜ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਭਿਆਨਕ ਸਾਜ਼

ਵੱਜਦਾ ਹੈ—ਫੇਰ ਚੀਕਾਂ—“ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰੋ—ਅਸੀਂ

ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਏ...ਫਿਰ ਇਕ ਦਮ

ਸੰਨਾਟਾ ਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਠਾਪ ਨਾਲ ਅੱਖ ਦੇ ਫੌਰ ਵਿਚ

ਗੋਲਵੜ੍ਹ ਦਾ ਸੀਨ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ

ਦੇ ਕਾਮੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੋ ਉਗਰਵਾਦੀ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਢੱਕੇ ਹਨ, ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਕੇ

ਪੰਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਦਰਦ

ਭਰੀ ਲੈਅ—)

ਆਵਾਜ਼ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸੁਣ ਕੀ-ਬੀਤਿਆ ਗੋਲਵੜ੍ਹ

ਹਾਂ ਹਾਂ ਕੀ ਬੀਤਿਆ ਗੋਲਵੜ੍ਹ

ਕੁਝ ਬਿਜਲੀ ਕਾਮੇ ਘਰੋਂ ਆਏ

ਦਫਤਰ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਏ

ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਕੁਝ ਹਿੰਦੂ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਜਾਏ

ਏਨੇ ਵਿਚ ਦੋ ਉਗਰਵਾਦੀ ਆਏ

ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਟੇਨ ਲੈ ਸਭ ਭਰਾਏ

ਸਿੱਖ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਬਿਠਾਏ

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਾਏ

ਆਖਣ ਅਸੀਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਏ
ਜੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਬਦਲੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵੀ ਜਾਏ
ਲਹੂਆਂ ਦੀ ਦਿਆਂਗੇ ਨਦੀ ਵਗਾਏ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਤੇ ਚਲਦਾ
ਲਹੂ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਖੁੱਲਾ ਫੁੱਲਦਾ

ਕੋਰਸ : ਤੋਸ਼ੇ ਤੋਸ਼ੇ ਤੋਸ਼ੇ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਖਾਤਰ
ਮਾਰੇ ਗਏ ਕਈ ਲੋਕ ਬੇਦੋਸ਼ੇ
ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਕਿਉਂ ਮਰਦੇ
ਇਹ ਮਛਰੇ ਫਿਰਕੂ ਹੱਛੇ
ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਇਉਂ ਮਰਦੇ
ਹੱਛੇ ਹੱਛੇ ਹੱਛੇ
ਵਿਚ ਗੋਲਵੜ੍ਹ ਦੇ
ਹਾਏ ਮਾਰੇ ਗਏ ਲੋਕ ਬੇਦੋਸ਼ੇ
ਲੋਕੋ ਨੱਥ ਪਾਵੇ
ਮਛਰੇ ਫਿਰਕੂ ਹੱਛੇ

[ਇਸ ਦਰਮਿਆਨ, ਸੱਤ ਦੇ ਸੱਤ ਪਾਤਰ ਉਠ
ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਮ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ
ਉਦਾਸੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ
ਹੈ, ਪਾਤਰ ਵੀ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸਾਰੇ
ਇਕ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚੋਂ (ਕਲਪਿਤ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ
ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ]

ਆਵਾਜ਼ : (ਸੱਤੇ ਪਾਤਰ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਐਕਸ਼ਨ

ਕਰਦੇ ਹਨ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—
ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਤੇ ਚਲਦਾ
ਲਹੂ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਖੁੱਲਾ ਫੁੱਲਦਾ
ਪਰ ਤੂੰ ਬਣਿਆ ਪੱਥਰ ਦਾ ਪੱਥਰ
ਏਥੇ ਲੱਗ ਗਏ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੱਥਰ
ਪੱਥਰ ਤੇਰੇ ਲੋਕ ਪੱਥਰ ਤੇਰੇ ਘਰ
ਵਿਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਤੂੰ ਹੈਂ ਘਿਰਿਆ
ਤੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ—
ਤੇਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ
ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਹੈ
ਤੂੰ ਹੈਂ ਉਸ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦਾ ਚਿੰਨ
ਜਿੱਥੇ ਰਾਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦਿਨ
ਜਿਹੜੇ ਇਥੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ
ਲੁੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ
ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਚਿੱਟੀ ਹੋਵੇ
ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇਂ ਨੀਲੀ ਪੱਗ
ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਚੋਵੇਂ ਇਕੋ

ਜਿਹਨਾਂ ਚੂਸਣੀ ਸਾਡੀ ਰੱਤ
ਭਾਵੇਂ ਉਥੇ ਹੋਵੇ ਬਰਨਾਲਾ
ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬੰਸੀ ਲਾਲਾ
ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਰਹਿਣਾ
ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਪਰਨਾਲਾ—

(ਲੈਅ ਵਿਚ ਰੋਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਪਰ ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਨੇ ਪਾਸਾ ਪਰਤ ਲਿਆ ਹੈ
ਕਰਨ ਲਈ ਨਵਾਂ ਕਾਂਡ ਆਰੰਭ
ਇਧਰ ਵੇਖੋ ਬੰਦ ਹੀ ਬੰਦ
ਉਧਰ ਵੇਖੋ ਬੰਦ ਹੀ ਬੰਦ
20 ਜੂਨ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸੀ ਬੰਦ
21 ਜੂਨ ਹਰਿਆਣਾ ਬੰਦ
22 ਜੂਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੰਦ
23 ਜੂਨ ਨਕੋਦਰ ਬੰਦ
24 ਜੂਨ ਪਟਿਆਲਾ ਬੰਦ
25 ਜੂਨ ਅੰਬਾਲਾ ਬੰਦ
26 ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੰਗਾ ਬੰਦ
ਜਿਧਰ ਵੇਖੋ ਬੰਦ ਹੀ ਬੰਦ
ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਬੰਦ
ਫਿਰਕੂ ਨਾਗਾਂ ਦੇ ਬੰਦ
ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਬੰਦ
ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਮ-ਮਾਰਾਂ ਦੇ ਬੰਦ

(ਲੈਅ ਵਿਚ ਹੋਰ ਰੋਹ)

ਪਰ ਹੁਣ ਆਵੇਗਾ ਜੂਨ ਸਤਾਈ
ਸੱਚ ਦੀ ਕਰਕੇ ਸੁਣਵਾਈ
ਕਾਮਿਆਂ ਜਦੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ
ਬੰਦ ਦੀ ਇਹ ਜੋ ਰੀਤ ਹੈ ਪਾਈ

ਹੁਣ ਕਾਮੇ ਕਰਨਗੇ ਐਸਾ ਬੰਦ

ਹਿੱਲ ਜਾਏਗਾ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਜਿਸ ਵਿਚ— ਬਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਉਗਰਵਾਦ

ਵਿਸ਼ ਸੈਨਾ ਤੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ

ਫੇਰ ਹੋਵੇਗਾ ਐਸਾ ਬੰਦ

ਭੱਜ ਜਾਏਗਾ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਝੂਠੇ ਬੰਦ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਬੰਧ

(ਲੈਅ ਵਿਚ ਹੋਰ ਜੋਸ਼)

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ— ਤੂੰ ਪੁਆੜੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੇਰਾ ਝਗੜਾ ਉਠਦਾ

ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ਨਾਲ ਆ ਜੁੜਦਾ

ਕਦੀ ਅਬੋਹਰ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਪਿੰਡ ਹਜ਼ਾਰ
 ਕਦੀ ਧਰਤੀ ਏਕੜ ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ
 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੂੰ ਚਿੱਟਾ ਹਾਥੀ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਂਗਾ ਰਾਸ
 ਸਾਂਭ ਆਪਣੇ ਗੀਟੇ ਪੱਥਰ ਨੀਲੇ ਚਿੱਟੇ ਸਿਆ ਸਤਦਾਨ
 ਇਕੋ ਥੈਲੀ ਦੇ ਚੱਟੇ ਵੱਟੇ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਤੇ ਲੈ ਬਿਠਾਲ
 ਇਧਰ ਰਹਿ ਉਧਰ ਰਹਿ, ਰਹਿ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲ
 ਪਰ ਖਾਤਿਰ ਤੇਰੀ ਅਸੀਂ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਕੁਰਬਾਨ
 ਇਹੀ ਹੈ ਸਾਡਾ ਏਲਾਨ—ਇਹੀ ਰਹੂ ਸਾਡਾ ਏਲਾਨ

ਅਸੀਂ ਆਪਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ
 ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਖਾਤਿਰ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ

[ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੱਲ ਦੇ ਪੱਲ ਫਰੀਜ਼
 ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੋਰਸ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ

ਤੇ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਆਂਦੇ ਹਨ]

ਕੋਰਸ— ਫੀਤਾ-ਫੀਤਾ ਫੀਤਾ
 ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ
 ਹੈ ਅੱਜ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ
 ਕੀਤਾ ਕੀਤਾ ਕੀਤਾ
 ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਣਾ ਨਹੀਂ
 ਜਾਮ ਸਾਂਝਾਂ ਦਾ ਪੀਤਾ
 ਪੀਤਾ ਪੀਤਾ ਪੀਤਾ
 ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ
 ਜਾਮ ਸਾਂਝਾਂ ਦਾ ਪੀਤਾ

[ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਟਕ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ]

○

- ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿੱਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਤਲੇਆਮ
- ਹਿੰਦੂ (ਸ਼ਿਵਸੈਨੀ, ਸੂਰਖਿਆ ਸੰਮਤੀਆਂ) ਵਲੋਂ ਭੜਕਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਫਿਰਕੂ ਜਨੂੰਨ
- ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋਕ-ਦੋਖੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚਾਲਾਂ
 ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨ ਮਿਸਾਲਾਂ
- 27 ਮਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 7000 ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮਰਦ ਟੀਚਰਜ਼ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੈਲੀ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਜਲੂਸ
- 7 ਜੂਨ ਬੌਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਪਾਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਜਲੂਸ
- 9 ਜੂਨ ਜਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਾਨਫਰੰਸ
- 11, 12, 13 ਜੂਨ ਸਾਂਝੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਮੁਹਿੰਮ
- 12 ਜੂਨ ਸੜਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਜਲੂਸ
- 23 ਜੂਨ ਨੂੰ ਰਾਮਪੁਰਾਫੂਲ ਵਿਖੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨਫਰੰਸ
- 27 ਜੂਨ ਬਿਜਲੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਜਲੂਸ
- ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜਲਸੇ ਤੇ ਜਲੂਸ

ਇਸ ਸੰਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਣਾਮ !

ਅਦਾਰਾ 'ਸਮਤਾ' ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਫਿਲਮ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਪੰਜਾਬ

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਯਾਦਗਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਦੂਰ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਸੰਪਾਦਕ : ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ
 ਅੱਗ ਅੱਜੇ ਸੁਲਘਦੀ ਹੈ/ਕਹਾਣੀਆਂ/ਮਰਹੂਮ ਹਰਬੰਸ ਰਾਮਪੁਰੀ
 ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਬਿਅੰਤ ਸਭਰਾ
 ਚਾਨਣ ਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ
 ਸੱਤੀ ਵੀਹੀ ਸੌ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਅਵਤਾਰ ਗਿੱਲ
 ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੀ ਫਸਲ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਸੁਰਿੰਦਰ ਪੰਜਲ
 ਚਾਂਦੀ ਨਗਰ ਤੇ ਪਰਿੰਦਾ/ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਜਗਤਾਰ ਵਾਅ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੀਆਂ ਲਾਅਨਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਲੜਾਈ ਦੇਣ, ਇਹ ਸਾਂਝੀ ਲੜਾਈ ਤਾਂ ਹੀ ਅੰਸਰਦਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਾ ਰਖਿਆ ਜਾਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਰੀਕਾਰਡ ਸਾਫ ਨਹੀਂ।

੦ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਤਾਕਤ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਲਸੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਵੋਟਾਂ ਬਟੋਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਧਾਰਮਕ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹਮਾਇਤੀ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਦਸੰਬਰ 1984 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵੇਲੇ ਨੰਗੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਦਾ ਮੋਹਰਾ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਰਖਸ਼ਾ ਸੰਮਤੀਆਂ, ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਵਰਗੀਆਂ ਨਿਰੋਲ ਫਿਰਕੂ ਜ਼ਹਿਰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕੂ-ਫਸ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੦ ਦੂਜੀ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਤਾਕਤ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਹੈ। ਇਹਦੀਆਂ ਕਈ ਧਿਰਾਂ ਬਣ-ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਧਿਰ ਭਾਵੇਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਬੁਰਕਾ ਪਾਏ, ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਵੀ ਲਗਾਏ, ਪਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਧਿਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਕੂ-ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਸੋਚਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਸਿਆਸਤ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਧਿਰ ਧਾਰਮਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਿਰਫ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਮਛਾਦ ਖਾਤਰ ਹੀ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਿਵਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਰ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ-ਲੋਕ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹਨ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਹਿੰਦ ਸਮਾਜਗੀਏ, ਜੰਨਸੰਘੀ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨੀਏ ਆਦਿਕ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਦਲ ਹਨ। ਇਹ ਫਿਰਕੂ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ, ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕੂ ਖਿਚਾਅ

ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਤਾਕਤਾਂ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਤਾਕਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਣਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ। ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਦੀ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਗਰਦੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਂਝੇ ਐਕਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ। ਹੋਰ ਲਿਖਿਆ ਸੰਬੰਧ ਸਰਵੇਖਣ ਆਪਣੀ ਇਸੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੦ ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਅਮਲੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜੀਆਂ ਵਲੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੇ ਪੱਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੋਲ ਨੂੰ ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਖੇਧਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੱਬੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਅਤੇ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਨਿਖੇਧਦੇ ਹਨ। ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਅਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਾ ਬਹੁ ਕੌਮੀ ਚਿਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖੱਬੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮੌਤ ਬਹੁਤੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਜਮਾਤੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਨੁੱਕਤਾ ਵਾਦਵਿਵਾਦ ਵਾਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਅਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਜਥੇਬੰਦਕ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਥੱਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਉਹ ਅਵਾਮੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਾਲੀ ਵਿਖੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤਿੰਨ ਟੀਚਰਜ਼ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਵਲੋਂ ਹੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। 27 ਮਈ, 1986 ਨੂੰ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਟੀਚਰਜ਼ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਸਨ ਤੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਵਿਰੁਧ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਇਕ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 12 ਜੂਨ 1986 ਸਾਰੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਕੈਂਡਰ ਦਾ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੜਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੋਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰੈਲੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਫੇਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾਅਰੇ ਲਗਾਉਂਦੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸੀ।

○ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰਵਾਉਣੀ ਸੌਖੀ ਹੈ, ਉਹ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹਨ। ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਸੂਰਖ ਰੇਖਾ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੰਤਕ ਲੀਹ ਜੈਕਾਰਾ, ਟਾਂਕਰਾ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬ੍ਰੀਗੇਡ, ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ (ਹਰਾਵਲ ਦਸਤਾ), ਕੰਮਾਂਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ (ਸਰਾਫ ਗਰੁੱਪ) ਅਤੇ ਪੈਗਾਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਖ ਰੇਖਾ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਫਿਰਕੂ ਜਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਪਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਹੈ। ਅਗਸਤ 1983 ਦੇ ਸੂਰਖ ਰੇਖਾ ਅੰਕ ਵਿਚ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ-ਡੇਰੇ ਜੋ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਦਾ ਪਾਜ਼ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਉਧੇੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਵੀ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਗਰਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਚੈੱਡ ਗਾਰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਾੜਕੂ ਇਤਹਾਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦੇ ਫਿਰਕੂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇਵਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸੂਰਖ

ਰੇਖਾ ਹੁਣ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਸਰਕੂਲੇਸ਼ਨ 15,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਹੋਰ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਾਕੁਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਲਈ ਜਿਥੇ ਉਹ ਕੰ ਦਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੂਸ ਨੂੰ ਇਹਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਰਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਹਮਖਾਹ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣਾ ਕੇ ਉਲਝਾਂਦਾ ਹੈ।

○ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੰਤਕ ਲੀਹ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬ੍ਰੀਗੇਡ, ਟਾਂਕਰਾ, ਜੈਕਾਰਾ, ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ (ਹਰਾਵਲ ਦਸਤਾ) ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਸੂਰਖ ਰੇਖਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਸਨਸਨੀਖੇਜ ਪਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਂਝੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਅਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਉਹ ਇਸ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਹ ਰੂਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ ਤਾਂ ਰੂਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਦੇਣ ਕ੍ਰਿਹ ਕੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਿੜ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

○ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੈਗਾਮ ਗਰੁੱਪ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸਟੈਂਡ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਿੱਖ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾੜਕੂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਆਖਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੱਰਕ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿੰਗ ਨੇ ਮੇਜਰ ਮਟਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਸਟੂਡੈਂਟ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਨਕਸਲੀ-ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ, ਉਂਝ ਇਹ ਗੱਲ ਨੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡਣ ਲਈ ਧਮਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦਾ ਕੁਰਾਹਾ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੈਗਾਮ ਗਰੁੱਪ ਦਾ

ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿੱਖ ਖਾੜਕੂ' ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦੀ ਪਾਲਸੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹਲਕਿਆਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਹਮਾਇਤ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, 'ਕਾਮਰੇਡ ਭਿੰਡਰਾਵਾਲਾ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸਲਾਮ' ਵੀ ਇਸੇ ਸੋਚਣੀ ਦੀ ਦੇਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅੰਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਏਲਾਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਟੇਂਡ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੱਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਖਾੜਕੂਆਂ ਵਲ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਟੇਂਡ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਏਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੱਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਪੱਖੀ ਹਨ।

੦ ਸਰਾਫ ਗਰੁੱਪ (ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ) ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਕਾਂਗਰਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਲੈਕੇ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਾਮਿਲ ਬਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮੋਜ਼ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਇਹੋ ਪਹੁੰਚ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਬੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲਾਲ ਡਾਂਗਾ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਜੇ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਲਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ? ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੀਵ ਦਾ ਇਕੱਲੇ ਲੰਗਵਾਲ ਗਰੁੱਪ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮੇਸ਼ਾ ਡੱਟਵਾਂ ਸਟੇਂਡ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਂਝੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਰਹੀ ਹੈ।

੦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰਕਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਹੋਰ ਧਿਰ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਜਲੰਧਰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾ 'ਹਰਕਾਰਾ' ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਟੇਂਡ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੋਚ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾ (ਜਿਸਦਾ ਆਧਾਰ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੀ ਵੰਡ ਹੈ) ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੱਟਵਾਦ ਦੇ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਇਆ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਜਾਤਪਾਤ ਵਿਰੋਧੀ ਪੈਂਤੜੇ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਫਿਰਕੂ ਏਕਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੈਂਟਰ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਤੇ ਇਕ 'ਭਾਰਤੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਸਾਝਾਂ ਮੌਰਚਾ ਪੰਜਾਬ' ਵੀ

ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹ ਧਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਧਿਰ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਕਲਚਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਲਚਰ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਪੈਂਤੜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਕ ਬੰਦੇ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਕ ਬੰਦੇ ਵੀ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

੦ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਜੰਤਾ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਤਾਕਤ ਹਨ।

ਇਹ ਉਤਲਾ ਸਰਵੇਖਣ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਸੀ ਗੰਭੀਰ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸੱਪਸ਼ਟ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਕੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਸੱਪਸ਼ਟ ਨੁਕਤੇ ਹਨ ;

੦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦੀ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਹਰ ਉਹ ਕਾਰਵਾਈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਡੱਟਵੀਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੦ ਬੇਗੁਨਾਹ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵ-ਵਾਦੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੰਡਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਤਲ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੀ ਥਾਂ ਦਿਲੀ ਹੋਣ, ਪੰਜਾਬ ਹੋਣ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਕ ਫਿਰਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖੇਧੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹ ਕਤਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂਝੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਜ਼ਬੋਬੰਦੀਆਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਮਹੂਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਸਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਮਾਰਕਸੀ ਮੰਚ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜ਼ਬੋਬੰਦੀਆਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਲੈਟਫਾਰਮ ਮੁਹਈਯਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਚੇਤਨ ਹੋਕੇ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕਦਮ ਚੁਕਣੇ ਪੈਣੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਟਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਲੜਣੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਹੈ। ੦

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼
ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਾਂਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ "ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ"

ਇਸ ਕਾਂਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਸੁਖਪਾਲ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਲਸ ਮੰਚ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਕੀਮਤ 5/- ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਤੇ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਤੇ ਮੁੜ ਵੰਡਣ ਦੀ ਦੇੜ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਤੇ ਟੰਗ ਕੇ ਘਟੀਆ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਤਰੀਕੇ ਇਸਤੇ-ਮਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਤਰ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਧਰਮਾਂ, ਨਸਲਾਂ, ਰੰਗਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾ ਮਾਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਝੋਕਣ ਲਈ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇੰਝ ਕਰਨਾ ਜਿਥੇ ਜਮਾਤੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕ ਤਰਲਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਐਸੀ ਨਾਹੱਕੀ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਰਾਜ ਪਲਟੇ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੱਠਪੁਤਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰੇ ਹਨ ਤੇ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਹਿੰਦੋ-ਸਤਾਨ ਦੀ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਵੀ ਜਮਾਤੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਭੱਜ ਖਲੋਤੀ ਹੈ। ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਵਿਚਲੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੁੱਟ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਪ੍ਰਭੂਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹੋਏ ਜਿਥੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੁੱਬ-ਮ-ਗੁੱਬਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਉਥੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਵੀ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਹਕੂਮਤ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੁਢਾਂਦਾਂ ਲਈ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਦਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜਾ ਪਾ ਕੇ ਖੁਦ ਹੀ ਪਾਲੇ ਹੋਏ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਉਪਰ ਫੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਇੰਦਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚਲੇ ਗਾਂਧੀ ਗੁੱਟ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ

ਜਾਵੇ ਤੇ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਮਸੀਹਾ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਵੋਟਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਤੋੜ ਦੇਵੇ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਸੱਚ ਨਿਖਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਚੋਰਾਂ, ਗੰਡਿਆਂ ਤੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਖੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀਆਂ ਅਸੱਭਿਆ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਯਗ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜੰਗਲ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਮਜਮੂਆ ਹੈ।

ਜੰਗਲ ਜੋ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਗਿਆ ਹੈ,

ਜੰਗਲ ਜੋ ਅੱਜ
ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਗਿਆ ਹੈ
ਜੰਗਲ ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਗਿਆ ਹੈ
ਲੁੱਟ ਦੀਆਂ ਪਲਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਗਿਆ ਹੈ।

ਜੰਗਲ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ
ਐ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਾਇਓ, ਉਠੋ
ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਮੇਤ
ਉਠੋ

ਐਲਾਨੇ-ਜੰਗ ਕਰੋ ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ।
ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ
ਬੀਤੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬਣ ਜਾਉ
ਜਿਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਧਰਮ ਸੰਕਟ'
ਉਥੇ ਮਿਟਾ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿਉ 'ਸ਼ਰਮ ਸੰਕਟ'
ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਜ਼ਹਿਰ ਦੌੜਣ ਲੱਗੇ
ਦਿਹਦੀ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਨਾਗਾਂ ਦੇ
ਡੰਗਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ 'ਧਰਮ ਯੁਧ'
ਧੋ ਸੁੱਟੋ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਚੂਸਣੀ ਲੋਅ ਸੰਗ
ਤੇ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਪਕੜ ਕੇ
ਵਕਤ ਦੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਉੱਕਰ ਦਿਉ

'ਲੋਕ ਮੁਕਤੀ ਯੁੱਧ'
 ਐ ਕਲਮਾਂ ਵਾਲੀਉ
 ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਕਾ ਭਰ ਦਿਉ
 ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ
 ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
 ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਜੰਗਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਉ ।
 ਸੰਪਾਦਕੀ ਕਵਿਤਾ 'ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ'
 ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹਰ
 ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹੈ :

ਹਿੱਟ ਲਿਸਟਾਂ ਲੁਟਕਾਵਣ ਵਾਲੇ
 ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਏ
 ਪਰ ਜੋ ਜ਼ਹਿਰ ਕਹਿਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
 ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜਗਾਈ
 ਲੱਖਾਂ ਤਾਰੂ ਡੋਬ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ—ਜ਼ਹਿਰੀ ਰੁੱਖ

ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
 ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਲਈ
 ਪੈਲੀ ਨੂੰ ਭੂਤਰੇ ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ
 ਸਾਨ੍ਹਾਂ, ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹੋਣ
 ਚੰਡੀਗੜੀਏ ਹੋਣ ਜਾਂ ਅੰਬਰਸਰੀਏ
 ਉਜਾੜਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ

ਅਵਤਾਰ ਗਿਲ—ਸਾਨ੍ਹ

ਤੁਸੀਂ ਜੋ
 ਕੜਾਹ ਨਾਲ ਰਾਜੇ ਹੋਏ ਹੋ
 ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਕੱਜੇ ਹੋਏ ਹੋ
 ਜੱਟਵਾਦ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹੋ
 ਸਾਨ੍ਹਾਂ
 ਇਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ
 ਇਕ ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸੂਬੇ
 ਇਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼
 ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਟੱਕਰਾਂ
 ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ
 ਪੂਰਬੀਏ ਆਖੋ ਜਾਂ ਭਈਏ
 ਹਿੰਦੂ ਆਖੋ ਜਾਂ ਪਾਕੀ
 ਅਸੀਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ?
 ਤੁਸੀਂ ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਉਲਝਾਇਆ ਹੈ
 ਗਾਧੀ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ
 ਪਰ ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਚੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ
 ਪਹਿਚਾਣ ਆ ਗਈ ਹੈ
 ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ

ਜਾਚ ਆ ਗਈ ਹੈ
 ਤੁਸੀਂ ਸਾਨ੍ਹਾਂ
 ਪੂਰਬੀਏ, ਭਈਏ, ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਪਾਕੀ
 ਜੋ ਜੀ ਆਏ
 ਆਖ ਸਕਦੇ ਹੋ
 ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਹੈ
 ਆਖਰ ਤਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੇ
 ਕਿਰਤੀ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਅਵਤਾਰ ਗਿਲ—ਭਈਏ

ਸਾਰੇ ਪਾਏ ਤੂੰ ਪੁਆੜੇ ਘੁੱਗੇ ਵੱਸਦੇ ਉਜਾੜੇ
 ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਵਾਲੀਏ
 ਤੇਰੇ ਦਿੱਲ ਵਿਚ ਮੈਲ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਏ
 ਸਤੁਵੰਤ—ਇਕ ਗੀਤ

ਫਿਰਕੂ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਬੇਤਕੀ ਨੂੰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪੰਜਲ
 ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ,
 'ਖਬਰ ਤਾਂ ਏਨੀ ਕੁ ਹੀ ਜੀ
 ਕਿ ਛੇ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਮੌਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ—
 ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਸੁਰਖੀ ਦਾ ਕੀ ਹੈ ?
 ਸੁਰਖੀ ਤਾਂ ਛੋਟੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ
 ਬੱਸ ਵਿਚ ਛੇ ਮੁਸਾਫਰ ਮਰ ਗਏ
 ਬੱਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਛੇ ਮੁਸਾਫਰ ਮਾਰੇ ਗਏ
 ਬੁੱਕਏ ਸੁਰਾਂ ਨੇ ਛੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤੀਆਂ
 ਛੇ ਪਗੜੀਆਂ ਨੇ ਛੇ ਟੋਪੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
 ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਗੋਲੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੇ
 ਛੇ ਘੁੱਗੀਆਂ ਛੁੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ
 ਖਬਰ ਤਾਂ ਏਨੀ ਕੁ ਹੀ ਹੈ
 'ਕਿ ਸਿਰ੍ਹਾਣਿਆਂ ਹੇਠ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਕੇ
 ਬੇਫਿਕਰ ਸੌਂ ਰਹੇ ਮੁਜਰਮਾਂ ਨੂੰ
 ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਭਾਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਾਨੂੰਨ
 ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰ ਕੇ ਪੁੱਛਦਾ ਨੂੰ
 ਕਿਥੇ ਲਕੋਇਆ ਹੈ ਫਿਰਕੂ ਜਨੂੰਨ ?

ਸੁਰਿੰਦਰ ਪੰਜਲ—ਫਿਰਕੂ ਜਨੂੰਨ

ਇਕ ਆਖੇ ਸਾਡਾ 'ਸਿੱਤ' ਮਰਿਆ
 ਦੂਜਾ ਰੋਵੇ 'ਰਾਣੀ' ਮਰ ਗਈ,
 ਉਹ ਇਹਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਗਿਆ
 ਇਹ ਉਹਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਗਈ
 ਇਸ ਅੱਗ ਦੇ ਦੋ ਵਣਜਾਰੇ
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਪੇਟੇ ਲੋਕ ਵਿਚਾਰੇ
 ਇਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਖਤਰਾ

ਕੁਰਸੀ ਦੀ ਜਦ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰੇ
 ਦੇਸ਼ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪਿੱਟ ਢੰਡੋਰਾ
 ਦੂਜਾ ਲਾਵੇ ਭਖਦੇ ਨਾਹਰੇ
 ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀ ਖੇਡ
 ਮਚ ਰਹੇ ਨੇ ਕੁੱਲੀਆਂ ਢਾਹੇ

ਮੱਖਣ ਟੁੱਟ-ਅੱਗ ਦੀ ਖੇਡ

ਕਿਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਮਿੱਟੀ
 ਕਿਸ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਾਵਾਂ
 ਝੁਲਸ ਗਈਆਂ ਨੇ ਸੱਭੋਂ ਰੁੱਤਾਂ
 ਨਾ ਧੁੱਪਾਂ ਨਾ ਛਾਵਾਂ
 ਕਿਸ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਗੀਤ ਮੈਂ ਯਾਰੋ
 ਕਿਹੜੇ ਚਾਵੀਂ ਗਾਵਾਂ
 ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੋੜ ਲਈਆਂ ਨੇ
 ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਬਾਹਵਾਂ
 ਬੇਅਕਲੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਲਾ ਕੇ
 ਕੀ ਮਾਣਾਂਗੇ ਛਾਵਾਂ

ਮਹਿੰਦਰ ਸੁਮੇਲ-ਇਕ ਗੀਤ

ਮੈਂ ਤੁੱਛ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਮਾਲਕ
 ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ !
 ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੁੱਝ ਏਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ
 ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣੇ ਤੱਕ
 ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੀ ਬੁਰਕੀ
 ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ੀ
 ਮੇਰੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਨੂੰਗਾ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਹੈ
 ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਵੰਡਾਂ ਪਾਈਆਂ
 ਮੈਨੂੰ ਚੇਸੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਕੀਤਾ
 ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ
 ਧਰਮ ਕੀ ?
 ਆਖਰ ਇਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ ?
 ਜੇ ਦਿੱਤਾ—
 ਯਕੀਨਨ ਉਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ-ਧਰਮ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਇਕਬਾਲ ਰਾਮੂਵਾਲੀਆ
 ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਾਵਿਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਬਿਆਨ
 ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਉਸਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਖਤ ਲਿਖੋ
 ਬਹੁਤ ਸਹਿ ਲਿਆ ਹੈ ਖਾਮੋਸ਼ ਕੰਧਾਂ ਦਾ ਸ਼ੌਰ
 ਬਹੁਤ ਤਿੜਕ ਗਿਆ ਹੈ ਮੁਲਾਅ ਸੰਗ ਟਕਰਾ ਟਕਰਾ ਕੇ
 ਬਹੁਤ ਤੜਕਿਆ ਹਾਂ
 ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ

ਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ
 ਬਹੁਤ ਖੁਰ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ
 ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਨਾ
 ਸੀਤ ਮੌਸਮ 'ਚ
 ਸੋਕਣ ਲਈ ਸਿਰਫ ਆਪਣਾ ਬੁਖਾਰ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੈ
 ਉਹ ਜੇ ਬਚ ਗਈ ਹੋਵੇ
 ਉਸ ਬੇਕਿਰਕ ਮੌਸਮ ਤੋਂ
 ਜਿਥੇ ਬੰਦਾ ਸਿਰਫ ਜੁਮੈਦਰੀ ਦੀਆਂ
 ਸ਼ਕਲਾਂ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ
 ਉਹ ਜੇ ਬਚ ਗਈ ਹੋਵੇ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੋਂ
 ਜਿਥੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁੰਗੜ ਰਹੇ ਨੇ
 ਕੀਮਤੀ ਰੁਮਾਲਿਆਂ 'ਚ ਜਕੜੇ ਧਾਰਮਕ ਗਰੇਬ;
 ਉਹ ਜੇ ਬਚ ਗਈ ਹੋਵੇ
 ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਉਸ ਬਦਚਲਣ ਮਜਲਿਸ ਤੋਂ
 ਜਿਥੇ ਖੰਜਰ ਅਤੇ ਮਰਹਮ
 ਇਕੋ ਸੇਜ ਉਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਨੇ,
 ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਖਤ ਲਿਖੋ ।

ਇਕਬਾਲ ਰਾਮੂਵਾਲੀਆ-ਉਸਨੂੰ ਕਹੋ

ਇਹੋ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ
 ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਉਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਲੋਕ ਜੀਣਾ
 ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਆ ਇਕ ਫੱਕਾ ਚਾਨਣ ਦਾ
 ਅੱਜ ਤਲੀ ਤੇਰੀ ਤੇ ਧਰ ਦੇਵਾਂ
 ਤੇ ਪੰਡ ਹਨੇਰੇ ਦੀ
 ਛੋਣਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦੇਵਾਂ
 ਤਲੀ ਹੋਈ ਤੇਰੇ ਜੁੱਸੇ ਤੇ
 ਚਾਦਰ ਧਰਮਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ
 ਫੂਰੀ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ
 ਕਾਤਰ ਕਾਤਰ ਕਰ ਦੇਵਾਂ
 ਆ ਇਕ ਫੱਕਾ ਚਾਨਣ ਦਾ.....
 ਤੇ ਪੰਡ ਹਨੇਰੇ ਦੀ.....

ਅਮਰੇ ਸਿੰਘ ਬੈਨੀਪਾਲ-ਇਕ ਗੀਤ

ਸਾਗੇ ਲੋਕੋ ਉਠੋ ਕੁਝ ਕਰੋ ਚਾਰਾ ਵੇ
 ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ ਆਏ ਨਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵੇ
 ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਂਭ ਲਿਉ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੇ
 ਲੋਟੂਆਂ ਖਿਲਾਫ ਸੰਧੇ ਗੁੱਸਾ ਸਾਰਾ ਵੇ
 ਹੱਕੀ ਘੋਲਾਂ ਵਾਲਾ ਮੱਲ ਕੇ ਅਖਾੜਾਂ ਵੇ
 ਕਰੀਏ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਸਾਰਾ ਵੇ ।

ਹਰੀਪਾਲ-ਸੰਤਾਲੀ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ

ਆਇਰਲੈਂਡ ਤੋਂ ਵਿਲਾਇਤ ਤੱਕ
 ਇਰਾਨ ਤੋਂ ਇਰਾਕ ਤੱਕ
 ਜੇਰੂਸਲਮ ਤੋਂ ਬੈਰੁਤ ਤੱਕ
 ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ
 ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ
 ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ।
 ਜੋ ਬੰਬਾਂ ਉਡਾਏ ਤੇ ਮੌਰਚਿਆਂ ਨੇ ਖਾਏ
 ਜੋ ਬੱਸਾਂ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਧੂਹ ਕੇ ਮੁਕਾਏ
 ਆਉ ਸਾਰੇ ਸੰਗਰਾਮਾਂ ਦਾ
 ਚੁੱਕ ਲਈਏ ਝੰਡਾ
 ਖਤਮ ਕਰੀਏ ਬੰਦੇ ਹੱਥੋਂ
 ਬੰਦੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਧੰਦਾ
 ਪੱਗ ਤੇ ਜਨੇਊ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਹਿਜ਼ੀ ਕਤਲ
 ਹੋਈਏ ਸਰਗਰਮ, ਪਛਾਣੀਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ
 ਲੋਟੂਆਂ ਦੀ ਇਸ ਢਾਣੀ ਦੀਆਂ
 ਮੱਕਾਰ ਚਾਲਾਂ ਜਾਣੀਏ
 'ਜਿਉ' ਦੇ ਵਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ
 ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਮਾਣੀਏ ।

ਲਾਟ ਭਿੰਡਰ-ਜਿਤੂ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਹੈ ਸੰਤਾਲੀ ਦਾ ਸੀਨ ਨਜ਼ਰਾਂ ਅੱਗਿਓਂ ਲੰਘਿਆ
 ਹਿੰਦੂ ਪਾਣੀ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਣੀ ਬੰਗ
 ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਪਾਣੀ ਵੱਖਰਾ ਤੱਕਿਆ
 ਇਹ ਪੰਜਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਕ
 ਗਿਆ ਢਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ
 ਢਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਾਣੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ
 ਮੇਰੇ ਦੱਸਤਾ
 ਤੂੰ ਤੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਡੀਕੇ ਨੇ,
 ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੰਗ ਕੀ ਹੁੰਦੈ ?
 ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿਲ-ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਇਕ ਖ਼ਤ

ਜਨੂੰਨ-
 ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਹੈ
 ਜੋ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ
 ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਬਲਵਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ
 ਇਕ ਅੱਗ ਹੈ
 ਜੋ ਜਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਘਰ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ
 ਇਕ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਸੱਚ ਹੈ
 ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ
 ਇਸ ਜਨੂੰਨ ਤੋਂ ਬਚੋ

ਅਮਨ ਪਾਲ ਸੈਰਾ-ਜਨੂੰਨ

ਕਾਬਲ ਕੰਧਾਰ ਤੱਕ ਕਦੇ ਇਹ ਵੱਸਦਾ ਸੀ
 ਚੌਲਾ ਬੱਦਲ ਜਦ ਇਸਤੇ ਵਹਿਊਆ ਸੀ
 ਬੁੰਦ ਬੁੰਦ 'ਚ ਭਰੀ ਸੀ ਜ਼ਹਿਰ ਜਿਸਦੇ
 ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਪੰਜਾਬ ਮੋਚਾ ਕਰਿਆ ਸੀ

ਅੱਜ ਵੇਰ ਕੋਈ ਕਹਿਰ ਦੀ ਘਟਾ ਕਾਲੀ
 ਮੇਰੇ ਸੋਹਣੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਛਾਈ ਹੋਈ ਦੇ
 ਮੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਜ਼ਖਮ ਨਹੀਂ ਭਰੇ ਅਜੇ
 ਇਹ ਨਵੀਂ ਕਿਆਮਤ ਕੋਈ ਆਈ ਹੋਈ ਦੇ

ਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬ ਬੁਰਾ
 ਕੋਈ ਕਬੀਲਾ ਨਾ ਜ਼ਾਤਪਾਤ ਘਟੀਆ
 ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਵੇ
 ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸੱਚ ਘਟੀਆ

ਇਹ ਫਿਰਕੂ ਹਨੇਰੀ ਨਹੀਂ ਬੁਲਣ ਦੇਣੀ
 ਲੋਕ ਏਕਤਾ ਹੈ ਐਲਾਨ ਸਾਡਾ
 ਨਾ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦਾ ਨਾ ਨਸਲਾਂ ਦਾ
 ਹੱਕ ਸੱਚ ਦਾ ਹੈ ਸੰਗਰਾਮ ਸਾਡਾ

ਅਵਤਾਰ ਰੋਡੋ-ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ

ਆਵੇ ਵੇ ਵੀਰੋ, ਆਵੇ ਨੀ ਭੇਟੋ
 ਸਾਂਝਾਂ ਦੀ ਰਲਮਿਲ ਗੱਲ ਕੋਈ ਕਰੀਏ
 ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਨਾ ਆਪੋ 'ਚ ਲੜੀਏ
 ਨਫਰਤ ਦੇ ਜੁਖਮਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰੀਏ
 ਮੰਗਾ ਸਿੰਘ ਬਾਸੀ-'ਸਾਂਝ'

(ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ
 ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਦਿਨ 'ਚ ਗਿਯਾਰਾਂ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ
 ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਅਫਮੋਰ ਰੋਡੋ ਦੀ
 ਕਵਿਤਾ 'ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਂਦਰ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼)

ਜੇ ਪਰਬਤ ਦੀ ਚੁੱਟੀ ਮੋਈ
 ਜੱਗ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ
 ਮਰਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਉੱਚੀ ਹੋਈ
 ਦੇਸੀ ਘਿਉ ਦੀ, ਸੰਦਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ
 ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਧੂਫ 'ਚ
 ਉਸ ਦੀ ਦੇਹ ਸਮੋਈ
 ਜੋ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਦੇਹਾਂ
 ਪਰਬਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਮੋਈਆਂ
 ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ

ਕੁਝ ਵੱਢੀਆਂ ਅਣ ਵੱਢੀਆਂ ਰਹੀਆਂ
 ਕੁੱਝ ਗਈਆਂ ਛੱਪੜਾਂ ਵਿਚ ਗੱਡੀਆਂ !
 ਕੁੱਝ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਪੇਂਟ ਆਫਰੇ
 ਕੁੱਝ ਗਿਰਝਾਂ ਨੇ ਕੁੱਖਾਂ ਕੱਢੀਆਂ

ਕੁੱਝ ਬਲ ਗਈਆਂ ਵਾਂਗ ਪਤੰਗੋ
 ਕੁੱਝ ਹੋ ਭੋਰਾ ਭੋਰਾ ਸੜੀਆਂ
 ਚਲੇ ਇਹ ਟੁੱਟੀਆਂ ਭੁੱਜੀਆਂ
 ਸੜੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਦੇਹਾਂ
 ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਲੱਗੀਆਂ
 ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਰੂਹਾਂ ਸੜੀਆਂ
 ਲੁੱਖ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਐਸੀਆਂ ਦੇਹਾਂ
 ਵਿਚ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਭਟਕਣ ਪਈਆਂ
 ਆਪਣੇ ਵਿਛੜੇ ਜਿਉਂਦੇ ਮੌਏ
 ਫਿਰਨ ਲੱਭਦੀਆਂ
 ਉਹ ਦੇਹਾਂ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਲੱਗੀਆਂ ?

ਵਾਹ ਨੀ ਦਿੱਲੀਏ ਵਾਹ
 ਤੇਰੇ ਪਰਬਤ ਦੀ ਕੁੰਟੀ ਤੋਂ
 ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਦਰ
 ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਚ ਪਾਉਣ ਸੁਆਹ
 ਪਰਬਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ
 ਕੰਦੇ ਤੱਕ ਸਹਿਣਗੇ ਇੰਜ ਭਲਾ
 ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੁਆਹੀ ਮੁਰਦਾ ਸੁਆਹ
 ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ—ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਦਰ

ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਉਹਨਾਂ
 ਕਥਿਤ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਚੋਲਜਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ
 ਆਪਣੇ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਅਣਖ ਦੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ
 ਹਨ ਪਰ ਆਪ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਬੇਅਣਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ
 ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ।

ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਅਣਖ ਹੈ ਜੋਲੀਲਿਓ
 ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੋਸ਼ ਹੈ ਅਣਖੀਲਿਓ
 ਜੋ ਦੂਰੇਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਦੀ
 ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ
 ਤਾਂ ਬਾਰੂਦ ਵਾਂਗ ਭੜਕ ਉਠਦਾ ਹੈ
 ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ
 ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਗਰ ਕਰੋ, ਪਾਕੀ ਕਰੋ,
 ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ
 ਅੱਖ ਮਾਰੋ, ਟਿੱਚਰ ਕਰੋ
 ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਖੋਰੂ ਖੋਰੂ ਕਦੇ
 ਤਾਂ ਸੌਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
 ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੋਸ਼ ਹੈ ਯਾਰੋ
 ਜੋ ਉਥੇ ਫੌਜਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਤਾਂ
 ਕੜਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ
 ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਨ ਦੀ

ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਝੱਗ ਸੁੱਟਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,
 ਇਥੇ ਆਪ ਚੌਕੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸੂਦਰ ਕਹਾ ਕੇ ਵੀ
 ਪੂਛ ਸੁੱਟੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ।

ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ—ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ

ਸਾਧੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ
 ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਜਨੂੰਨੀਆਂ ਉਤੇ ਸਿੱਧੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਦੀ
 ਉਗਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ :

...ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਬੱਸਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮਾਰੇ ਵੀ ਬੰਦੇ
 ਜੋ ਫੌਜੀ ਟੈਂਕਾਂ ਨੇ ਲਿਤਾੜੇ
 ਉਹ ਵੀ ਬੰਦੇ
 ਬੰਦ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੂਹੇ ਗਏ ਵੀ ਬੰਦੇ
 ਮੈਂ 'ਪੈਂਤੀ ਪੈਂਤੀ' ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ
 ਹੈਂਕੜ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ
 ਤੇ ਮਾਂ ਮਰੀ ਤੋਂ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ
 ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਵੀ
 ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਦੌੜੇ ਦੋਸ਼ੀ ।

ਸਾਧੂ—ਦੌੜੇ ਦੋਸ਼ੀ

ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ
 ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਮੰਜੀਆਂ ਮੱਲਣ ਵਾਲੇ
 ਇਕੋ ਪੰਛੀ ਦੇ ਖੰਭ ਸਾਰੇ
 ਇਕੋ ਰੋਸੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੇ
 ਆਓ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੀਏ
 ਕਿਹਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਹ ਹੱਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ
 ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਹੜਿਆਂ 'ਚ
 ਟੈਂਕਾਂ ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਕਰਨ ।

ਸਾਧੂ—ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਧਰਮ

ਸੁਖਪਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰੋਹ
 ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਮੇਰੇ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਹਾਕਮ-ਚੌਧਰੀਓ,
 ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਮੀਂ ਨਹੀਂ ਅਸਮਾਨ ਨਹੀਂ
 ਤੁਸੀਂ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਚੰਦ ਬੰਦੇ ਹੀ,
 ਕੋਈ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨਹੀਂ
 ਤੁਸੀਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਐਮ.ਐਲ.ਏ.,
 ਤੁਸੀਂ ਮੌਰੀ ਜੋ ਸਰਕਾਰਾ ਦੇ
 ਬੰਡੇ ਆਲੂ ਗੰਭੀ ਦੇ ਵਾਂਗੂ,
 ਭਾਅ ਲੱਗਦੇ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ
 ਤੁਸੀਂ ਦਲਬਦਲੂ ਤੁਸੀਂ ਨਿਯਮਹੀਣ,
 ਹੱਥ-ਠੱਕੇ ਪ੍ਰੀਤੀਦਾਰਾਂ ਦੇ
 ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ,
 ਤੁਸੀਂ ਪਾਲਣਹਾਰ ਗ਼ਦਾਰਾਂ ਦੇ

ਹਿੰਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ
 ਥੋੜੇ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨਹੀਂ
 ਐ ਜੰਗਲ ਯੁਗ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀਉ,
 ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਹੀਂ
 ਤੁਸੀਂ ਗਰਜ ਆਪਣੀ ਪਾਲਣ ਲਈ,
 ਜੁਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ
 ਖੁਦ ਚੁੱਕ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਨੂੰ
 ਇਕ ਭਿੰਡਗਾਂਵਾਲਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ
 ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨੇ ਲਈ,
 ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਂਦੇ ਹੋ
 ਕਰ ਅੱਠ ਦਾ ਜਬਰ ਮਾਸੂਮਾਂ ਤੇ
 ਅੱਤਵਾਦੀ ਖੁਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ
 ਤੁਸੀਂ ਤੋੜੋ ਖੁਦ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ,
 ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਮੰਨਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਹੀਂ
 ਤੁਸੀਂ ਨਾਦਰ ਬਾਬਰ ਦੇ ਬੋਟੇ
 ਕੋਈ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਹੀਂ
 ਬਿਨ ਕੁੱਲੀ ਗੁੱਲੀ ਜੁੱਲੀ ਦੇ,
 ਲਾਏ ਬੁੱਤਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਹੈ
 ਕਿਰਤ ਕਰੋਂ ਦਾ ਵੀ ਭੁੱਖਾ;

ਜੇ ਸੁੱਤਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਹੈ
 ਇਹ ਬੁੱਤਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੜਤਾਲਾਂ,
 ਇਹ ਗੁੱਸਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਹੈ
 ਲੁੱਟ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਤਣਿਆ ਹੈ,
 ਉਹ ਮੁੱਕਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਹੈ
 ਕੀ ਹਸਤੀ ਰਹਿ ਜਾਏ ਭਾਰਤ ਦੀ,
 ਜੇਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸਾਨ ਨਹੀਂ
 ਤੁਸੀਂ ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਹੀ
 ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਹੀਂ

ਸੁਖਪਾਲ—ਮੋਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ, ਹਾਕਮ

ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਲੋਕ ਸੱਥ'
 ਵਾਕੂਨ 'ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ' ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ
 ਕੀਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਉਸ
 ਜੰਗਲ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ
 ਵੇਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਲਸ ਮੰਚ ਨੇ ਇ
 ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਛਾਪ ਕੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ
 ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਲਸ ਮੰਚ
 ਦੇ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਵਿਚ ਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

—ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਨਾਟਕ /

ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਪਾਤਰ : 1, 2, 3, 4 (ਜੋ ਕੌਰਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਂਦੇ
 ਹਨ)। ਇਨਸਪੈਕਟਰ, ਹੇਲਦਾਰ, ਮੰਤਰੀ,
 ਠੋਕੇਦਾਰ, ਕਵੀ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਹਸੂਮ ਦੇ ਲੋਕ।
 (ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਿ
 ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਦੋ ਦਾਇਰੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਾਇਰੇ
 ਵਿਚ ਕੌਰਸ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾਇਰੇ
 ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ
 ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕੌਰਸ
 ਪਿਠ ਕਰਕੇ ਖਲੋਤਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ
 ਕਾਰਜ ਵੇਲੇ ਵਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਸਕਦਾ
 ਹੈ। ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕੌਰਸ ਦੇ
 ਦਾਇਰੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਨੁੱਕਰ ਨਾਟਕ ਦੀ
 ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ 6 ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚ
 ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਘੁੰਮਦੇ ਘੁੰਮਦੇ ਵੱਖ
 ਵੱਖ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
 1 : ਯਾਰ ਇਹ ਤਾਂ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੋਈ ਏ।
 2 : ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਅਜੀਬ ਹੁੰਦੀ ਏ।
 3 : ਸ਼ਾਹੀ-ਬਿਲਡਿੰਗ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਦਾ ਰਾਤੀਂ ਕਤਲ
 ਹੋ ਗਿਆ।

4 : ਸਵੇਰੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲਹੂ ਦਾ ਛੱਪੜ ਲਗਿਆ
 ਸੀ।
 1 : ਇਕ ਚੀਖ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਵੀ ਸੁਣੀ ਸੀ।
 2 : ਹੁਣ ਪੁਲਸ ਆਂਦੀ ਖਲੋਤੀ ਏ।
 3 : ਜਿਹੜੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਆਪ
 ਕਤਲ ਹੋ ਗਈ।
 4 : ਪਰ ਇਹਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ ?
 1 : ਉਹਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਹੋਰ ਕੀ ?
 2 : ਆਸ਼ਕ ਵੀ ਉਹਦੇ ਥੋੜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ।
 3 : ਇਕ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਇਥੋਂ ਖਲੋਤੇ ਨੇ।
 4 : ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਯਾਰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਾਂ।
 1 : ਆਹੋ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨੂੰ ਉਹ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦੇਂਦੀ ਸੀ ?
 4 : ਨਾ ਤੇਰਾ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਿਆਲ ਏ ?
 1 : ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਖਿਆਲ ਬਣਾਇਆ
 ਹੀ ਨਹੀਂ।
 2 : ਆਹੋ ਇਹ ਬਗ਼ੈਰ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੀ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ।
 3 : ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੱਲ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ।
 ਕੱਲ ਉਹ ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਹੀ ਬੂਹੇ ਤੇ
 ਖਲੋਤੀ ਸੀ।

4 : ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰ ਦੀ ਏ ।

1 : ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਣਿਐ, ਕਿਸੇ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਏ ।

2 : ਦੇਖਿਆ ਹਾਲੀ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬੰਦਾ ਨਿਕਲਦਾ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ, ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਠਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

3, ਪਰ ਇਕ ਬੰਲਾ ਲਟਕਾਈ ਕਵੀ ਵੀ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਆਮ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਏ ।

4. ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਏ, ਇਹ ਕਤਲ ਉਸ ਕਵੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਏ ?

1 : ਉਸ ਕਵੀ ਕੋਲੋਂ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ, ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਮਰਦੀ ਏ ?

2 : ਆਹੇ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹ ਪਹਿਲਵਾਨ ਜੋ ਖਲੋਤੇ ਨੇ ।

1 : ਓਏ ਤੀਵੀਂ ਆਪਣੀ ਏ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਟੀਏ, ਮਾਰੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ?

2 : ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਏ । ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਬੰਦਾ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟੀ ਜਾਏ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਰੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੁਹੱਲੇ ਦਾ ਅਮਨ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ?

1 : ਓਏ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੁੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਅਗਲੇ ਕਤਲ ਕਰ ਗਏ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਮੁਹੱਲੇ ਦਾ ਅਮਨ ਖਰਾਬ ਹੋਇਆ ? ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਦੱਬ ਲੈਂਦੇ ਹੋ । ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਆਂ, ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਸਿਆਂ ਦੀ ਪੀਨਾ ਆਂ, ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ । ਇਥੇ ਲੁੱਚਪੁਣਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਸਦਾ । ਅਖੇ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਆਂ, ਮਾਰਨਾ ਆ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਰਨਾ ਆਂ । ਉਹ ਛੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਏ, ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਨੇ, ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ । ਅਖੇ ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਲੋਤੀ ਸੀ । ਨਾ ਉਹ ਰਾਜਦੂਤ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਜੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਇਕੱਠੇ : ਰਾਜਦੂਤ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ?

2 : ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ?

1 : ਓਏ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧੌਤੀ ਵਾਲਾ ਪੰਡਤ ਹੋਵੇ, ਔਰਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਭ ਇਕੋ ਨੇ ।

3 : ਪਰ ਕੀ ਉਹਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ?

1 : ਆਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਜਾਂ ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਇਹ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦੈ ? ਪਰ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਉਹਦਾ ਬਾਹਰ ਖੜਾ ਸੀ ।

2 : ਹਾਂ ਯਾਰ, ਸ਼ਾਹੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵਾਲੀ ਇਸ ਔਰਤ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਬੜੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਦਿਖਿਐ ?

3 : ਲੈ ਦਿਖਿਐ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਰਾਤੀਂ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਐ ।

1 . ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਕੱਲ ਆਇਐ ?

4 : ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਲੈਣ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਇਹ ਔਰਤ ਪਿਛੋਂ ਬੜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਦੀ ਸੀ । ਰਘੂਨਾਥ ਸ਼ਾਹੀ ਇਸਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ।

2 : ਖਰੀਦ ਕੇ ਹੀ ਲਿਆਇਆ ਹੋਣਾ ਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ 16-17 ਸਾਲ ਦੀ ਕੁੜੀ ਇਕ ਅੱਧਖੜ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਏ ?

3 : ਪਰ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹੀ । ਰਘੂਨਾਥ ਤਾਂ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਲ ਹੀ ਜੀਵਿਆ ਤੇ ਇਹ ਬੈਠੇ ਬਿਠਾਏ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਈ ।

1 : ਪਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜਾਇਦਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਚਾਹੀਦੇ ।

2 : ਪੁਲਸ ਦੇ ਘੰਟੇ ਦੀ ਅੰਦਰ ਗਈ ਏ, ਹਾਲੇ ਤਕ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਈ ।

3 : ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਏ ?

2 : ਨਾ ਭਰਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਬਿਠਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ ?

4 : ਓਏ ਨਹੀਂ ਬਿਠਾਈ, ਕਿਉਂ ਐਵੇਂ ਮੌਕ ਮਾਰੀ ਜਾਨੈ ?

2 : ਨਾ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲੈ ।

3 : ਆਹੇ ਤੂੰ ਹੀ ਜਾ, ਨਾਲੇ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਇਹਦੇ ਵਾਕਿਫ ਵੀ ਨੇ ।

1 : ਕਿਉਂ ਇਹਦੇ ਮਾਮੇ ਲਗਦੇ ਨੇ ?

2 : ਨਹੀਂ ਸਹੁਰੇ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵੱਡੇ ਘਰ ਵੀ ਰਹਿ ਆਇਆ ਏ ।

4 : ਓਏ ਸਾਲਿਓ, ਵੱਡੇ ਘਰ ਵੀ ਨਰ ਬੰਦੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ, ਨੇ, ਹੋਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁੱਕੀਆਂ ਤਿੱਕੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ।

1 : (ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ) ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਬ ਆ ਰਹੇ ਨੇ ।

(ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ਹੱਲਦਾਰ ਆਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਇਨਸਪੈਕਟਰ : ਤੁਸੀਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ?

1 : ਜਨਾਬ ਇਕ ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਆਈ ਸੀ :

DEV 2312

2 : ਇਕ ਰਾਜਦੂਤ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ PBX 1648

3 : ਇਕ ਕਵੀ ਬੈਲਾ ਨੰਬਰ... ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ, ਖੱਦਰ ਦੇ ਥੈਲੇ ਵਾਲਾ ।

4 : ਇਕ ਭਰਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਗਰੀਬ ਸੀ । ਇਨਸਪੈਕਟਰ : ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ ।

1 : (ਝੋਲੀ ਚੁਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ) ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ । ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ।

2 : ਸੁੰਘ ਕੇ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ।

3 : ਪੁਲਸ ਦੀ ਅੱਖ ਤੋਂ ਕੌਣ ਫੁਪ ਸਕਦੇ ?

4 : ਟਾਇਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਕਿਸ ਮਾਰਕੇ ਦਾ ਏ ।

ਇਨਸਪੈਕਟਰ : ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਪੁੱਛਾਂ ਉਹੀ ਦੱਸਣਾ ਏ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਜਨਾਬ, ਇਹਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਬਗੈਰ ਹੀ ਸਭ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਏ ।

ਇਨਸਪੈਕਟਰ : ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨੋਟ ਕਰ ਲੈ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਸਕਦੀ ਏ ।

(ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 1, 2, 3, 4 ਹੌਲਦਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ)

1 : ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਬ, ਕਤਲ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋਇਆ ।

2 : ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਉਹ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

3 : ਤੇ ਉਸ ਕਵੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਰਾਏ ਏ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਰਾਤ ਦੋ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

4 : ਤੇ ਰਾਜਦੂਤ ਸਕੂਟਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸਨ ?

1 : (2 ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸਨ ?

2 : (3 ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਹਾਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸਨ ?

3 : (4 ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਹਾਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸਨ ?

4 : (ਦਰਸਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ), ਹਾਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏਗਾ ਉਹ ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਵਾਲਾ ਰਾਤ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ, ਰਾਜਦੂਤ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕਿਥੇ ਸੀ, ਉਹ ਕਵੀ ਕਿਥੇ ਸੀ, ਉਹ ਭਰਾ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

['ਰਾਤ ਦੋ ਵਜੇ ਉਹ ਕਿਥੇ ਸੀ' ਦੀ ਆਵਾਜ਼

ਇਕੋ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਇਕ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।]

ਮੰਤਰੀ : (ਘੜੀ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ) ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਦੋ ਵਜੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ?

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਸਾਡੇ ਧੰਦੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਜਨਾਬ ।

ਮੰਤਰੀ : ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਸੈਕਟਰੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਣੀ ਏ ?

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਜਨਾਬ ਉਹ ਤਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਹੈ ।

ਮੰਤਰੀ : ਜ਼ੁਲਮ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਆਖਰ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹਾਂ ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਜਨਾਬ ਪਹਿਲੇ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਬ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ।

ਮੰਤਰੀ : ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਧੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਧੇ ਵਕਤ ਵਜ਼ੀਰ ਰਹੇ । ਉਹ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦੇ ਕੇ ਟਰਕਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਦੱਸ ਲੱਖ ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਦੱਸ ਲੱਖ ?

ਮੰਤਰੀ : ਹਰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਅਸੀਂ ਪਾਰਟੀ ਕੋਲੋਂ ਦੱਸ ਲੱਖ ਦਾ ਖੀਦਿਆ ਹੈ ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਕੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵੇਚਦੀ ਏ ?

ਮੰਤਰੀ : ਹਰ ਚੀਜ਼ ਏਥੇ ਵਿਕਦੀ ਏ, ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚਦੇ ਹੋ, ਪਾਰਟੀ ਮਹਿਕਮਾ ਵੇਚਦੀ ਏ ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਇਹ ਕੀਮਤ ਤਾਂ ਜਨਾਬ ਡਿੱਲ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲੀ ਏ ।

ਮੰਤਰੀ : ਵਪਾਰ ਹੈ ਹੀ ਡਿੱਲ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਨਾਂ, ਇਸਦੀ ਸਾਡੀ ਡਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦੀ ਏ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਡਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਡਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਜਨਾਬ, ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਕਰੀ 27 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਦੇ ਚੱਲ ਲੱਖ .. ਮਤਲਬ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੁਝ ਲਾਗਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਮੰਤਰੀ : ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਲਟਾ ਦੁਕਾ ਏ । ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੋਲੋ, ਸਭਾਕੋਸ਼ਟੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਜ਼ਹਿਰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੀ ਹੋਣੀ ਏ ਨਾ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਪੀਣੀ, ਸੋ ਉਹਨੂੰ ਪੀਣੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੀਣੀ ਏ ਤੇ ਲੋਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਨੇ ਕਿ ਜ਼ਹਿਰ ਵੀ ਪੀਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਿਆਪਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । ਜੇ ਮਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਬਾਦੀ

ਇਹ ਇਤੀ ਬਿਗਿਠ ਅਨਿਠ ਨੂੰ ਨਿਠੀ ਸਿਠ

670 ਕਰੋੜ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। 37, 38 ਸਾਲ ਬੋੜੀ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਈ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ?

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਤੰਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ।

ਮੰਤਰੀ : ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਆਖਰ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨੇ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੀਮਤ ਮੰਗਦੇ ਨੇ।

ਮੰਤਰੀ : ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੀਮਤ ਦੇਵੇ, ਆਖਰ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫਸਰ ਨੇ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਅਫਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਬ ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਕੱਢਣਾ ਏ।

ਮੰਤਰੀ : ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਬ ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਕੱਢੋ, ਆਖਰ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਬ ਨੇ ਅਗੋਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਬ ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਕੱਢਣਾ ਏ।

ਮੰਤਰੀ : ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਬ ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਕੱਢੋ, ਆਖਰ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਮਨਿਸਟਰ ਨੇ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਦੱਸ ਲੱਖ.....?

ਮੰਤਰੀ : ਉਹ ਦੱਸ ਲੱਖ ਤਾਂ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਦੱਸ ਲੱਖ ਦਾ ਪਾਰਟੀ ਕੋਲੋਂ ਖ਼ੀਦਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਐਕਸਾਈਜ਼.....

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਐਕਸਾਈਜ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਮਨਿਸਟਰ ਹੋ।

ਮੰਤਰੀ : ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ, ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਹੋ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਿਥੋਂ ਕੱਢਾਂਗੇ ?

ਮੰਤਰੀ : ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ, ਲੋਕ ਬੜੇ ਮਹਾਨ ਨੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਚਲਦਾ ਏ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਚੁਣਿਆ ਏ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਕ ਦਿਤਾ ਏ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਚੁਣਨ ਉਹ ਸਾਡੇ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਦ ਨੇ। ਇਹ ਹੱਕ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੂਸ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਚੀਨ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਅਸੀਂ ਦਿਤਾ ਏ। ਇਸੇ ਲਈ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਚੁਣਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਹੱਕ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਨੇ। ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੁਣਿਆ, ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ 248

ਖਰਬ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾਈ ਬਣਾ ਦਿਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਫੇਰ ਵੀ ਚੁਣਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਹਿਨਸ਼ਕਤੀ ਏ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਨਾਂਦੇ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਆ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਪੀ ਲੈਣਗੇ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਪੀ ਲੈਣਗੇ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਘੋਲਕੇ ਪਿਆ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਪੀਣਗੇ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਪੀਣਗੇ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਾਂਗ ਸੱਚ ਨੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਾਂਗੇ। ਨਾ ਭਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਦਸਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਨਾ ਸਵੇਰੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਦੱਸਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਰ ਵਜੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਏ (ਘੜੀ ਵੇਖਕੇ) ਸਿਰਫ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਹੀ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਪੂਰੀ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਏ।

ਠੇਕੇਦਾਰ : ਫੇਰ ਜਨਾਬ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਹੁਕਮ ਏ ?

ਮੰਤਰੀ : ਹੁਕਮ ? ਕੀ ਹਾਲੀ ਗੱਲ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰਾਮਾਇਣ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੋ ਤੇ ਪੁੱਛੋ ਹੋ ਕਿ ਹਨੂਮਾਨ ਕੌਣ ਸੀ ? ਹਨੂਮਾਨ ਬੜਾ ਬਹਾਦਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਨੂਮਾਨ ਦੇ ਭਗਤ ਹਾਂ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਹੁਕਮ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੱਲ ਪੂਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਠੇਕਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਦੱਸ ਲੱਖ ਦੀ ਨਕਦ ਥੈਲੀ ਇਥੇ ਰੱਖ ਜਾਵੋ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚੋ, ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਵੇਚੋ, ਬੂਟੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਰਬਤ ਵੇਚੋ ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਵਾਲਾ ਜ਼ਹਿਰ ਵੇਚੋ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ।

[ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਆਪ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਮੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਠੇਕੇਦਾਰ ਬੋਝੇ ਵਿਚੋਂ ਥੈਲੀ ਕੱਢਣ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਮੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੂਜੇ ਦਾਇਰੇ 'ਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹੌਲਦਾਰ ਅਤੇ ਕੋਰਸ ਉਸ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਹਨ]

1 : ਕਿਉਂ ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਬ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਕੀ ਏ ?

2 : ਉਸ ਕੇਸ ਬਾਰੇ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਈ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਹੋ ?

3 : ਆਹੋ ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਹਾਂ ?

4. (ਲਗਾ ਕੇ) ਨਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ?

1 : ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ।

2 : ਮੱਖੀ ਮੱਛਰ ਉਡਾਣ ਲਈ ।

ਹੋਲਦਾਰ : (ਤੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ) ਸਾਲਿਓ, ਉਹ ਮੱਖੀ ਮੱਛਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਨਿਸਟਰ ਸੀ ।

3 : ਮਨਿਸਟਰ ਸੀ ? ਕੌਣ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ?

4 : ਉਹ ਇਥੇ ਕੀ ਕਰਨ ਆਂਦਾ ਸੀ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਦੱਸਾਂ, ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖੁਫੀਆ ਮਾਮਲਾ ਏ ।

1 : ਆਹੋ ਖੁਫੀਆ ਮਾਮਲੇ ਅਫਸਰ ਲੋਕ ਹੋਲਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ।

ਹੋਲਦਾਰ : ਓਏ ਪਤਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦੇਂਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦੇ ।

2 : ਫੇਰ ਉਹ ਮਨਿਸਟਰ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਆਂਦਾ ਸੀ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਰਘੂਨਾਥ ਸ਼ਾਹੀ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਸੀ ।

1 : ਅੱਛਾ ਫੇਰ ਦੋਸਤ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਔਰਤ ਨਾਲ ਹਮ-ਦਰਦੀ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ?

2 : ਉਹ ਵੀ ਕਾਲੀ ਕਾਰ ਤੇ ?

3 : ਜਿਸਦੇ ਸੀਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਪਰਦੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ?

4 : ਤੇ ਆਂਦਾ ਵੀ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਸੀ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਬਈ ਨੇਤਾ ਲੋਕ ਨੇ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵਿਹਲ ਮਿਲਣੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਉਣਾ ਸੀ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਕੂਨ ਵਿਹਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਨੇ ?

2 : ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵਿਹਲ ਮਿਲਣੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਉਣਾ ਸੀ ।

3 : ਤੇ ਨੇਤਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਥੇ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਏ ?

4 : ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੱਲੀਕਾਰੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਬਾਕੀ ਤਿੰਨੇ (1,2,3) (ਇਕੱਠੇ) ਪਰ ਉਹ ਰਾਤੀਂ ਦੇ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਹੋਈ ਏ ।

1 : ਕੀ ?

ਹੋਲਦਾਰ : (ਫੇਰ ਆਂਕੜ ਕੇ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦੱਸਾਂ ? ਹਰ ਗੱਲ ਜਣੇ ਖਣੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਦੱਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ ?

2 : ਆਹੋ ਜਣੇ ਖਣੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਦੱਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ ?

3 : ਪਰ ਇਹ ਜਣਾ ਖਣਾ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਏ ?

4 : ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਹੋਲਦਾਰ ਸਾਹਬ, ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਏ ਤੇ ਜਣਾ ਖਣਾ ਹੋਲਦਾਰ

ਬਾਹਰ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਣਾ ਏ ।

ਹੋਲਦਾਰ : ਓਏ ਨਹੀਂ ਸਾਲਿਓ, ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਥੇ ਸੀ । ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬੱਜਟ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਸੀ । ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਠੇਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਦਾ ਏਲਾਨ ਹੋਣਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਾਤ ਭਰ ਆਪਣੇ ਸਕੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

1 : ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਆਹੋ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੈ ? ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ । ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ, ਸਰਕਾਰ ਬਾਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਐ ? ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ । ਬੱਸ ਖਾ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਹੱਗ ਛੱਡਿਆ ।

1 : ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਕਿ ਇਹਦੀ ਸੱਠ ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਭੁੱਖ ਮਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਕਿਉਂ ਜੀਂਦੀ ਏ ?

2 : ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਕ੍ਰੋੜ ਲੋਕ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਸੌਂਦੇ ਨੇ ? -

3 : ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ 60 ਲੱਖ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਿਉਂ ਏ ?

4 : ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਜਦੋਂ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਕੰਗਾਲੀ ਵਿਚ ਜੀਂਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਏਸ਼ਿਆਈ ਖੇਤਾਂ, ਗੁੱਟ ਨਿਰਲੇਪ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮਨ ਵੈਲਥ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਕਰੋੜਾਂ ਕਿਉਂ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਏ ?

ਹੋਲਦਾਰ : ਓਏ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ 60 ਫੀਸਦੀ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀ ਭੁੱਖਮਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਜੀਂਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਜੀਂਦੇ ਤੇ ਨੇ, ਚਾਰ ਕਰੋੜ ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਥੱਲੇ ਸੌਂਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਸੌਂਦੇ ਤੇ ਨੇ, 60 ਲੱਖ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਨੇ ਏ, ਇਹ ਥੋੜੀ ਗੱਲ ਏ । ਕੀ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਕੰਗਾਲੀ ਏ, ਪਰ ਏਸ਼ਿਆ ਖੇਤਾਂ ਨੇ, ਗੁੱਟ ਨਿਰਲੇਪ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਨੇ, ਕਾਮਨ ਵੈਲਥ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਥੋੜੀ ਗੱਲ ਏ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤੈ ?

1 : ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕਿਥੇ ਪਤੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਲਦਾਰ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਜਿਹੜੇ ਖਾਂਦੇ ਨੇ ਪਰ...

ਹੋਲਦਾਰ : ਓਏ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ

ਕਿ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ ਦੀ ਵੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਹੋ ਰਹੀ
ਏ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

2 : ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

3 : ਆਹੋ ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਬ, ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ
ਕਿਥੇ ਸੀ ?

4 : ਹਾਂ ਉਹ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

[ਕੌਰਸ ਦੇ ਚਾਰਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੱਲ ਉਤੇ ਦੀ
ਉਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਦਾਇਰੇ
ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਬੈਠੀ
ਹੈ। ਢੋਲਕ ਖੜਕ ਰਹੀ ਹੈ—ਕਵੀ ਗੀਤ ਦੀ
ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ]

ਕਵੀ : (ਗੀਤ ਗਾਦਾ ਹੈ)

ਉੱਚਾ ਉੱਚਾ ਮਹਿਲ ਬਣਾਏ ਪੁੰਜੀਪਤੀਆ,
ਗਰੀਬਵਾ ਕਾ ਰੋਟੀ ਚੁਰਾਏ ਪੁੰਜੀਪਤੀਆ
ਅਪਣੇ ਮਹਿਲ ਮੇਂ ਕਰੇ ਵੱਡੇ ਉੱਜਲਵਾ,
ਬਿਜਰੀ ਕੇ ਬੱਤੀਆਂ ਜਗਾਏ.....

ਮਿਲਵਾ ਮੇਂ ਖੂਨ ਜਰੇ, ਖੇਤ ਮੇਂ ਪਸੀਨਵਾ,
ਤਬਹੂੰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਹਮੇ ਪੋਟ ਭਰ ਦੁਨਵਾ
ਅਪਣੀ ਗੋਦਮੀਆ ਤੂ ਹੀ ਤੇ ਭਰੇਵਾਇਆ,
ਬੜੇ ਬੜੇ ਬੌਰੇ ਸਿਆਏ...ਪੁੰਜੀਪਤੀਆ

1 : ਕਵੀ ਭਾਈ ਤੂੰ ਨੇ ਹਮਾਰੀ ਦੁਖਤੀ ਰਗ ਕੇ ਛੇੜਾ

2 : ਮਿਲ ਮੇਂ ਹਮਾਰਾ ਖੂਨ ਜਰੇ, ਖੇਤ ਮੇਂ ਪਸੀਨਵਾ

3 : ਫਿਰ ਭੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਪੋਟੇ ਭਰੇ ਦੁਨਵਾ

4 : ਉੱਚਾ ਉੱਚਾ ਮਹਿਲ ਬਣਾਏ ਪੁੰਜੀਪਤੀਆ

ਕਵੀ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤੋ, ਮੈਨੇ ਦੁਖਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਗ ਕੇ ਨਹੀਂ
ਛੇੜਾ, ਜਿੰਦਗੀ ਕੀ ਅਸਲੀਅਤ ਕੇ ਗਾਇਆ ਹੈ।

1 : ਕਵੀ ਭਾਈ, ਤੁਮ ਤੋ ਬਹੁਤ ਕਿੱਤਾਬੋਂ ਪੜ੍ਹਾ ਹੈ।
ਕਿਆ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਭੀ ਯਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ, ਜੋ
ਅਪਣੇ ਦੇਸ ਮੇਂ ਹੈ ?

2 : ਕਿਆ ਵਹਾਂ ਭੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੋਈ ਕਰੇ ਹੈ, ਔਰ ਖਾਏ
ਕੋਈ ਹੈ ?

3 : ਕਿਆ ਵਹਾਂ ਭੀ ਜੋ ਮਿੱਟੀ ਸੇ ਮਿੱਟੀ ਹੱਕਰ ਧਾਨ
ਪੈਦਾ ਕਰੇ, ਵੱਡੇ ਫਿਰ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਚਾਵਲ ਕੇ ਲੀਏ
ਹੱਥ ਫੈਲਾਵੇ ਹੈ ?

4 : ਕਿਆ ਵਹਾਂ ਭੀ ਜਵਾਨ ਬੇਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਕੋ
ਬੁੱਢੇ ਖੋਸਟੋਂ ਕੇ ਆਗੇ ਬੇਚ ਦੇਤੀ ਹੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨਕੇ
ਛੋਟੇ ਭੈਣ ਭਾਈਓਂ ਕੇ ਪੋਟ ਭਰਕੇ ਖਾਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ ?
ਬਤਾਓ ਕਵੀ ਭਾਈ ਬਤਾਓ।

ਕਵੀ : ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਭੀ ਪੁੰਜੀਪਤੀਓਂ ਕਾ ਸਮਾਜ ਹੈ,
ਵਹਾਂ ਐਸਾ ਹੈ ਚਲਤਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਭਾਈਓ, ਮਗਰ
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾਂ ਪਰ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੋਗਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਕਾ ਦਸਤੂਰ ਬਣਾ
ਲੀਆ ਹੈ। ਔਰ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਗ ਇਸਕੇ
ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਗੀਤ ਮੈਨੇ
ਗਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਮੋਹਨਤਕਸ਼ ਲੋਗ
ਐਸੇ ਗੀਤ ਬੋਲੇ ਹੈਂ। ਤੁਮ੍ਹੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਕੇ
ਕਾਲੇ ਲੋਗ ਕਾ ਇਕ ਗੀਤ ਸੁਣਾਤੇ ਹੈ :

ਹਰ ਇਕ ਕੇ ਜੀਨੇ ਕਾ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਜੀਏ,
ਹਮ ਜੀਨਾ ਚੀਰਤੇ ਹੈਂ।

ਹਮ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਮੇਂ ਅਨਾਜ ਕੇ ਬੀਜਾ,
ਇਸ ਧਰਤੀ ਮੇਂ ਤੇਲ ਕੇ ਕੁੰਏ ਖੋਏ

ਇਸ ਧਰਤੀ ਪਰ ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਖੜਾ ਹੈ,
ਹਮਾਰੀ ਮੋਹਨਤ ਪਰ ਖੜਾ ਹੈ

ਹਮ ਅਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀ ਚਾਂਦੀ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈਂ,

ਹਮ ਅਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਕਾ ਸੋਨਾ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈ

ਹਮ ਅਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਕਾ ਇਨਸਾਫ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈਂ,

ਹਮਾਰਾ ਭੀ ਜੀਨੇ ਕਾ ਹੱਕ ਹੈ

ਹਮ ਵੱਡੇ ਹੱਕ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈਂ,

ਹਮ ਜੀਨਾ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈਂ,

ਹਰ ਇਕ ਕਾ ਜੀਨੇ ਕਾ ਹੱਕ ਹੈ,

ਹਮ ਵੱਡੇ ਹੱਕ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈ।

ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ :

ਹਾਂ ਮੈਂ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਕ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਲਈ,
ਆਪਣੀ ਧੀ ਲਈ.....ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਵੇਚਿਆ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਵਿਕ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਲਈ,
ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੇ ਲਈ।

[ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਉਹ ਬਾਹਰ
ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ]

1 : ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੈ ਬੇਚਾਰਾ।

2 : ਅਪਣੀ ਬੇਟੀ ਕੇ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਮਗਰ
ਉਸੇ ਮਿਲਤਾ ਨਹੀਂ।

3 : ਇਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਂ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਸੇਠ ਨੇ ਉਸੇ ਖ੍ਰੀਦਾ ਥਾ

4 : ਸ਼ਾਦੀ ਰਚਾਈ ਥੀ, ਸੇਠ ਮਰ ਗਿਆ, ਔਰ ਵੱਡੇ
ਜਵਾਂ ਉਮਰ ਮੇਂ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਗਈ।

ਕਵੀ : (ਇਕ ਦਮ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ) ਜਿਸੇ ਸੇਠ ਨੇ ਖ੍ਰੀਦਾ
ਥਾ, ਜੋ ਜਵਾਂ ਉਮਰ ਮੇਂ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਗਈ।

1 : ਕਿਆ ਹੁਆ ਕਵੀ ਭਾਈ।

ਕਵੀ : (ਸੰਭਲਦੇ ਹੋਏ) ਕੁਝ ਨਹੀਂ...ਦੇਖੋ ਅਥ ਤੋ
ਰਾਤ ਕਿਤਨੀ ਬੀੜ ਗਈ ਹੈ ਅਥ ਤੋ ਸੁਭਾ ਹੋਨੇ
ਵਾਲੀ ਹੈ।

2 : ਹਮਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਸੁਭਾ ਕੜ ਹੋਗੀ ?

ਕਵੀ : ਹੋਗੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਗੀ। (ਫਿਰ ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਗੁਣ-

ਗੁਣਾਂਦਾ ਹੈ)

ਕਿਆ ਡਰੋਹੈ, ਜੇ ਨੂਰ ਕੀ ਚਾਹਤ ਮੈਂ
ਹਮਕੋ ਭੀ ਸ਼ਬਿ ਗ਼ਮ ਖਾ ਜਾਏ
ਕੁਛ ਲੋਗ ਤੋ ਅੰਸੇ ਭੀ ਹੋਗੇ,
ਜੋ ਸੁਬਹਿ ਦਰਖਸ਼ਾਂ ਦੇਖੋਗੇ ।

ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਚਾਹਤ ਵਿਚ
ਸਾਨੂੰ ਗ਼ਮ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਖਾ ਜਾਏ
ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਤਾਂ ਅੰਸੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਗੇ,
ਜੋ ਚਮਕਦੀ ਸਵੇਰ ਵੇਖਣਗੇ । (ਹੌਲ ਹੌਲੇ ਰੌਸ਼ਨੀ
ਮਧਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ)

[ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਹੌਲਦਾਰ ਕਵੀ
ਵਾਲਾ ਸ਼ੇਅਰ ਗੁਣਗੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, 1,2,3
ਅਤੇ 4 ਉਹਨੂੰ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ]

1,2,3,4 : ਜੇ ਹਿੰਦ ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ

ਹੌਲਦਾਰ : ਜੇ ਹਿੰਦ, ਜੇ ਹਿੰਦ, ਜੇ ਹਿੰਦ ਦੋਸਤੋ

1 : ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੱਜ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਪੱਛਮ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੇਗਾ ।

2 : ਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਡੁੱਬੇਗਾ

3 : ਦੂਹਾ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਝੱਪਟੇਗਾ

4 : ਪਾਣੀ ਬਲਿਓ ਉਤੇ ਵੱਲ ਵਗੇਗਾ

ਹੌਲਦਾਰ : ਕਿਉਂ ਬਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੀ ਗੱਲ ਏ ?

1 : ਹੌਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਗਾ ਰਹੇ ਸੀ

2 : ਇਕ ਗੀਤ ਗੁਣਗੁਣਾ ਰਹੇ ਸੀ

3 : ਤੇ ਗੀਤ ਵੀ ਕਿਸੇ ਛਮਕਫੱਲ ਦਾ ਨਹੀਂ

4 : ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਸਵੇਰ ਦਾ

1 : ਜੇ ਪੁਲਸ ਦਾ ਬੰਦਾ ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਵੇ

2 : ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।

3 : ਤੇ ਗੀਤ ਵੀ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਮੁੱਕਣ ਦਾ ।

4 : ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਬੱਲਿਓ ਉਤੇ ਵੱਲ ਵਗਣਾ ਹੀ
ਹੋਇਆ ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਓਇ ਸਾਲਿਓ, ਇੰਹ ਗੀਤ ਮੈਂ ਨਹੀਂ, ਉੱਸ
ਕਵੀ ਨੇ ਗਾਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ
ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿੱਥੇ ਸੀ? (ਬਦਲਕੇ) ਪਰ
ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ? ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਖੱਤ ਹੁੰਦੇ
ਨੇ? ਉਹ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਗਾ ਸਕਦੇ? ਓਏ ਉਹਨਾਂ
ਦੇ ਵੀ ਦਿਲ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਸੱਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਉਹ ਵੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਕੋਈ ਵਧਿਆ-ਗੀਤ
ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਵੀ ਝੂਮ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ
ਨਹੀਂ ਸਮਝੋਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ
ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਾਂਗਾ ਕਸੂਰ ਇਸ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ
ਦਾ ਏ। ਬੰਦਾ, ਬੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ

ਕਵੀ ਬੰਦਾ ਏ, ਵਧਿਆ ਇਨਸਾਨ ਏ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ
ਦੁੱਖ ਵੰਡਦਾ ਏ। ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਸਮਝਦਾ ਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੂਨ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ
ਕੌਣ ਲੁੱਟਦਾ ਏ।

1 : ਪਰ ਉਹ ਰਘੂਨਾਥ ਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਘਰ ਕੀ ਕਰਨ
ਆਉਂਦਾ ਸੀ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਇਹ ਹਾਲੇ ਗੁੰਝਲ ਏ, ਜਿਹੜੀ-ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ
ਖੁਲ੍ਹੇਗੀ।

2 : ਲੱਖਾਂ ਉਂਗਲਾਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਬੱਕੀਆਂ, ਤੇਰੀ ਜੁਲਫ
ਦਾਂ ਸਿੱਧਾ ਨਾ ਵਾਲ ਹੋਇਆ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਓਏ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਨਾ ਸਮਝ
ਲਿਆ ਕਰੋ, ਬੰਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

3 : ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ
ਏ, ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦੇ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਚੁੱਪ
ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਸਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦੇ।

4 : ਆਹੋ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਇਹਦੇ
ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲਗਦੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਹੀ
ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਆਹੋ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦੇ (ਬਦਲਕੇ)
ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਸਾਂ ਚਾਹ
ਕਹਿਣ ਲਈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾ
ਲਿਆ।

1 : ਪਰ ਅੰਦਰ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹੈ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਉਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਹੋ ਰਹੀ ਏ,
ਜੋ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ
ਰਾਤ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, (ਬਦਲਕੇ) ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਨਾ
ਖਲੋਵੋ, ਇਥੇ ਖਲੋਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਏ।

(ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥਰ ਉਧਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ,
ਪਰ ਹੌਲਦਾਰ ਦੇ ਜਾਣ ਤੇ ਫੇਰ ਇਕੱਠੇ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਕੰਨ ਲੱਗਾਂ ਕੇ ਸੁਣਦੇ ਨੇ
ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਮੁੰਡੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਕਰ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਸੀ?

ਲੜਕਾ : ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੀਤਾ
ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਤੇ ਇਹ ਕਤਲ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ
ਹੋਇਆ ਏ।

ਲੜਕਾ : ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਕਤਲ ਹੋਇਆ? ਇੰਸ-

ਪੈਕਟਰ ਸਾਹਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਲਤੀ ਲੱਗੀ ਏ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਕੀ ਮਤਲਬ ?

ਲੜਕਾ : ਸੀਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਤਾਂ ਉਸ ਰਾਤ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਬੁੱਢੇ ਬਾਪ ਲਈ, ਬੀਮਾਰ ਮਾਂ ਲਈ, ਭਰਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਠ ਰਘੂਨਾਥ ਅੱਗੇ ਵੇਚ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਜੀਵੀ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਰੀ ਤੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਉਹਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਏ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਹਾਂ ਤੇ ਇਤਲਾਹ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਰਾਤ ਤੂੰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ।

ਲੜਕਾ : ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਉਥੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਲੜਕਾ : ਮੇਰੇ ਸਿਵਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਇਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਵੀ ਉਹ ਇਹ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰੋਂ ਗਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਏ ਤੇ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ੋਅਰ ਗੁਣ ਗੁਣਾ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਕਿਹੜਾ ਸ਼ੋਅਰ ?

ਲੜਕਾ : ਕਿਆ ਡਰ ਹੈ ਜੋ ਨੂਰ ਕੀ ਚਾਹਤ ਮੈਂ

ਹਮੇਂ ਭੀ ਸਭਿ ਫ਼ਾਮ ਖਾ ਜਾਏ

ਕੁਛ ਲੱਗ ਤੋਂ ਅੰਸੋ ਭੀ ਹੋਂਗੇ

ਜੋ ਸੁਬਹਿ ਦਰਖਸ਼ਾਂ ਦੇਖੋਂਗੇ

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਸੀਤਾ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਸ਼ੋਅਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਘੁੱਟਿਆ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਚਮਕ ਸੀ, ਉਹ ਨੀਝ ਲਗਾ ਕੇ ਦੂਰ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਕਿਹਾ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਕੀ ਕਿਹਾ ?

ਲੜਕਾ : ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮਿਟ ਚਲੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੋਂਗਾ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਹੋਇਆ ?

ਲੜਕਾ : ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਡਾਇਰੀ ਦਿਤੀ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਡਾਇਰੀ ? ਕੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਲੜਕਾ : ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਨਹੀਂ, ਸੀਤਾ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਸੀਤਾ ਨੇ ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਘੂਨਾਥ ਨੇ ਵੀ ਕਦੀ

ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ । ਉਹ ਉਸ ਸੋਠ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਇਕ ਕੜੀ ਸੀ । ਉਹਦੇ ਵਪਾਰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸੀ ਉਹ ਵਪਾਰ ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ? ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਚਿੱਟਾ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਣ-ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਇਸ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕੀਮਤ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਇਹ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਏ ?

ਲੜਕਾ : ਮੈਂ ਨਹੀਂ (ਬੌਝੇ ਵਿਚੋਂ ਡਾਇਰੀ ਕੱਢ ਕੇ) ਇਸ ਡਾਇਰੀ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਵਰਕਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

(ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ)

"ਅੱਜ ਸੋਠ ਜੀ, ਇਕ ਨਵੇਂ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਘਰ ਲਿਆਏ । ਬੜਾ ਬੇਹੂਦਾ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬੰਤਾ ਸੀ । ਚਿੱਟਾ ਦੁੱਧ ਖੱਦਰ ਉਸਦਾ ਲਿਬਾਸ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ । ਉਸਨੂੰ ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਨਜ਼ਾ ਸੀ, ਇਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਬੋਲ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦੀ ਹੱਸੀ ਹਰ ਹਾਸੀ ਵਿਚੋਂ ਬੇਹੂਦਗੀ ਟਪਕ ਰਹੀ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਖਚਰੀ ਹਾਸੀ ਹਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਰਘੂਨਾਥ ਤੈਨੂੰ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਮਾਲ ਕਿਥੋਂ ਲੈਣਾ ਏ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਗਾਹਕ ਅੱਗੇ ਕਿਹੜੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੇਚਣਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਚੋਣ ਦੀ ਦਾਦ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ । ਸਾਨੂੰ ਸੌਦਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ । ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ ।' ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀਮਤ ਇਕ ਵੱਡੇ ਠੋਕੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੁਨਾਫਾ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲੇ ਪਰਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਚਿੱਟੇ ਦੁੱਧ ਵਾਲਾ ਖੱਦਰਪੱਸ਼ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹਿਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ।

(ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੱਧਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

1, 2, 3, 4 ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ)

- 1 : ਇਹਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਦੋਸ਼ ਸੇਵਾ ।
- 2 : ਸੇਵਾ ਜੋ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ।
- 3 : ਸੇਵਾ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਮੇਵੇ ਦਾ ਮੇਵਾ ।
- 4 : ਨਾ ਕੋਈ ਵਲ ਨਾ ਵਲੋਵਾ ।
- 1 : ਸੁਣਿਐ ਉਚੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- 2 : ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ।

3 : ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਭਰਾ, ਸਾਡੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ।

4 : ਪਰ ਸਾਡੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਚੰਗੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇ ਇਹ ਹਵੇਲੀਆਂ ਬੋੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ।

1 : ਕੀ ਮਤਲਬ ?

4 : ਇਹਨਾਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਕਾਲਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਚਾਨਣ ਖੋਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਚਾਨਣ ਖੋਰਿਆ ਨਾ ਜਾਏ ।

2 : ਇਸੇ ਰਘੂਨਾਥ ਨੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਗੁਣ ਗਾਏ ਸਨ ।

4 : ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਸੀ, ਪਰ (3 ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ) ਇਹ ਚੰਦਾ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਸੀ ।

3 : ਜੇ ਸੇਠ ਕੋਲੋਂ ਚੰਦਾ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਿਸਤਰਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਹੁੰਦੀ ।

4 : ਨਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੰਦਰ ਜੇਕਰ ਨਾ ਵੀ ਉਸਰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੋਹਣ ਨੂੰ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਸੀ ।

1 : ਜਿਸ ਕਾਲੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਸੀਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਮ ਤੋੜ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ, ਉਸੇ ਵਪਾਰ ਤੋਂ ਕਮਾਏ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਰਾਮ ਦੇ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧੱਖਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

2 : ਹੁਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਧੱਖਾ ਹੋ ਗਈ ਏ । ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਧੱਖਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਤੇ ਫੇਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਧੱਖਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਧੱਖਾ ਰੱਖ ਦੇ ਉਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ।

3 : ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਯਾਰ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਪਕੜਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਹੋ । ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦਸੋ, ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਦਰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਮਸਜਿਦਾਂ, ਗਿਰਜੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਰਿਬ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਰਤ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ।

4 : ਪਰ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਨੂੰ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਹ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ—

ਪਰ ਉਧਰ ਧਿਆਨ ਦੇਵੋ, ਡਾਇਰੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵਰਕਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਡਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼—ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਹਰ ਇਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ, ਅੱਜ ਇਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਏ ਹਨ । ਸੇਠ ਜੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਸੌਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਹਾਂ । ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਇਹ ਬੀਬੀ ਨਵੀਂ ਆਈ ਏ?" ਉਹਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਆਦੀ ਏ । ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਮ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਏ । ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਜਿਹੜਾ ਧੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਉਹ ਸੇਠ ਜੀ ਦਾ ਭਾਈਵਾਲ ਏ, ਪਹਿਲੇ ਘੱਟ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਆਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫਿਲਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ । ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਹਿਫਿਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਬੜਾ ਓਪਰਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਸਿਰਫ ਘਿਰਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲਗਦੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇਥੇ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸੇ ਨੇਮ ਨਾਲ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਘਿਰਣਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਲਵਾਂ...ਪਰ ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ? ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰ ਮਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੋ ਸਕੇਗਾ? ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕੇਗੀ? ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ ।

(ਰੋਸ਼ਨੀ 1, 2, 3, 4 ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਹੌਲਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਉਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ)

ਹੌਲਦਾਰ : ਓਏ ਸਾਲਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਚੇਰਾਂ ਵਾਕ੍ਰਨ ਕੀ ਸੁਣ ਰਹੇ-ਹੋ ?

1 : ਕਿੱਸਾ-ਏ-ਗਿਆਨੀ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਾਂ ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਕਿੱਸਾ ਏ ਗਿਆਨੀ ?

1 : ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਸਾ-ਏ-ਸੈਫੁਲਿਲ ਮਲੂਕ ਹੁੰਦਾ ਏ,

ਕਿੱਸਾ-ਏ-ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਸਾ-ਏ-ਗਿਆਨੀ ਵੀ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਏ ।

2 : ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੋ ਰਾਜਦੂਤ ਮੰਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ।

3 : ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਪੰਦਾ ਕਰਦਾ ਏ, ਜੋ ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਤੋਂ ਉਸ ਪਾਰ ਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਤੋਂ ਇਸ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

4 : ਹੌਲਦਾਰ ਜੀ, ਇਹ ਗਿਆਨੀ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਰੀਕਾਰਡ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

1-2-3-4 : ਅਖੰਡ ਪਾਠ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਆਹੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ, ਜਿਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਤੀਜਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤੀਜਾ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਚੌਥਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਏ । (ਬਦਲਕੇ) ਹਰ ਕੋਈ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ । ਸਿਰਫ ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

4 : ਹੌਲਦਾਰ ਜੀ, ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਜੋ ਧਿਆਨੀ ਵੀ ਸੀ, ਇਥੇ ਕੀ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਓਏ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੌ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਸੀਤਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਧੀਆਂ ਵਰਗੀ ਸੀ ।

4 : ਆਹੋ ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਧੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਦੀ ਕੰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੇਣ ਆਂਦਾ ਸੀ ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਆਹੋ ਇਹ ਵੀ ਉਹਨੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੱਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਏ ?

1 : ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਸਣਾ ਏ ? ਬੰਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ।

2 : ਹੌਲਦਾਰ ਜੀ, ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮੰਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲੀ ਕਾਰੀ ਅੰਰਤ ਕੋਲ ਆਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਹੀ ਆਂਦਾ ਹੈ ।

3 : ਅਸੀਂ ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਏਨਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ ?

4 : ਅੱਛਾ ਇਹ ਦਸੋ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਕੀ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ?

ਹੌਲਦਾਰ : ਕਿ ਸੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ।

1 : ਉਹ ਤਾਂ ਸੀਤਾ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ।

ਹੌਲਦਾਰ : ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਵੀ ਲਿਖ ਦੇਵੇ (ਬਦਲ ਕੇ) ਉਏ ਇੱਧਰ ਆਵੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂ, ਫੇਰ ਆਖੋਗੇ ਹਵਾਲਦਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹਵਾਲਦਾਰ ਕੋਈ ਐਵੇਂ ਦੁੱਕੀ ਤਿੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੁੰਦੇ (ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ) ਇੰਝ ਗਿਆਨੀ ਵੱਡਾ ਸਮੱਗਲਰ ਏ, ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਵੱਪਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ-ਇਸੇ ਲਈ ਸਿੱਠਾਨੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਵੇਡਾਉਣ ਆਂਦਾ ਹੈ । ਸਮਝੋ ।

[ਚਾਰੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲਾਈਟ ਫੇਰ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ]

ਡਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ : ਮੈਂ ਅੱਜ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਫਾ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਰਤਨ ਉਠ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ । ਰਤਨ ਇਕ ਕਵੀ ਹੈ । ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਤਨ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਜੀਵ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਹਮਦੰਦ ਵੀ ਹੈ, ਦੋਸਤ ਵੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੂਣਾ ਆਖ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ । ਉਹਦਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੂਣਾ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ । ਪਰ ਮੇਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਲੂਣਾ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਥੇ ਆਂਦਾ ਹੈ । ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਦਾ ਇਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ । ਉਹ ਉਹਦੇ ਬਾਪ ਦਾ ਘਰ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਉਹਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਆਖ ਸਕਣ । ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ੇਅਰ ਬੋਲਣਾ ਉਹਦੀ ਆਦਤ ਹੈ । ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਉਖੜੀ ਹੋਈ ਹਾਂ । ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਵਜ਼ੀਰ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਹਨ । ਉਹ ਗਏ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆ ਗਏ । ਉਹ ਕਿਉਂ ਆਂਦੇ ਹਨ ? ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੱਕ ਏ ? ਪਰ ਉਹ ਹੱਕ ਸਮਝਦੇ ਨੇ... ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ? ਮੈਂ ਚੀਕ ਚੀਕ ਕੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਬੰਦ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੌਣ ਮੇਰੀ ਚੀਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੇਗਾ ? ਰਤਨ ਸ਼ੇਅਰ ਗੁਣਗੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਕਿਆ ਡਰ ਹੈ ਜੋ ਨੂਰ ਕੀ ਚਾਹਤ ਮੇਂ,
ਹਮਕੋ ਭੀ ਸ਼ਬਿ ਗਮ ਖਾ ਜਾਏ ।
ਕੁਛ ਲੋਗ ਤੋਂ ਐਸੇ ਭੀ ਹੋਂਗੇ,
ਜੋ ਸੁਬਹਿ ਦਰਖਸ਼ਾਂ ਦੇਖੋਂਗੇ ।

ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਠਾ ਰਿਹਾ ਏ । ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ।... ਹਾਂ ਇਹ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਲੰਮੀ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਮਿਟ ਜਾਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ—ਹਾਂ ਕੁਛ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰ ਤੇ ਵੇਖਣਗੇ।

[ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ—ਰੋਸ਼ਨੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ]

ਇੰਸਪੈਕਟਰ : ਹਾਂ, ਇਸਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਲੜਕਾ : ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੂਨਾਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪ ਖਤਮ ਕਰ ਲਈ ਪਰ ਮੈਂ ਫੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਸੀਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਏ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਏਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਤਲ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਕੌਣ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ?

[ਲੜਕੇ ਵਲੋਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੌਰਸ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ]

- 1 : ਕੌਣ ਇਸ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ?
- 2 : ਕੌਣ ਇਸ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ?
- 3 : ਕੌਣ ਇਸ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ?
- 4 : ਕੌਣ ਇਸ ਕਤਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ?

[ਕੌਰਸ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਉਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ]

- 1 : ਕੀ ਇਹ ਕਤਲ ਸੇਠ ਰਘੂਨਾਥ ਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਇਕ ਗਰੀਬ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਕਤਲਗਾਹ ਤੱਕ ਲਿਆਇਆ ਸੀ।
- 2 : ਕੀ ਇਹ ਕਤਲ ਉਸ ਚਿੱਟੇ ਖੱਦਰਪੱਸ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਕੌਰਸੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀਤਾ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕੀਤਾ ?
- 3 : ਕੀ ਇਹ ਕਤਲ ਉਸ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ

ਪੀਆਂ ਵਰਗੀ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੱਵਾਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ?

4 : ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਕਵੀ ਇਸ ਕਤਲ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਸਿਰਫ ਸਵੇਰ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ, ਪਰ ਇਸ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਪਾਇਆ।

1 : ਪਰ ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸੀਤਾ ਦੇ ਕਤਲ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਤਮਾਸ਼ਾਈਆਂ ਵਾਕੁਨ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ।

2 : ਕੀ ਅਸੀਂ ਬਰੀ ਹਾਂ ?

3 : ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬਰੀ ਹੋ ?

4 : ਕੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਜ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਰੀ ਹੈ ?

2-3 : ਨਹੀਂ

1 : ਤਾਂ ਆਓ ਫੇਰ ਕੌਈ ਚਾਰਾ ਕਰੀਏ। ਕਤਲਗਾਹ ਤੇ ਸਲੀਬਾਂ ਵਾਕੁਨ ਨਾ ਲਟਕੇ ਰਹੀਏ। ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਈਏ, ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਚੁੱਕੀਏ।

2 : ਕਿਉਂਕਿ ਸੀਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਾਡਾ ਸਵਾਲ ਹੈ।

3 : ਸੀਤਾ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਾਡਾ ਦੁੱਖ ਹੈ

4 : ਸੀਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਸਾਡਾ ਕਤਲ ਹੈ

[ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਮੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਿਛੋਂ ਗੀਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ]

‡ ਕਿਆ ਡਰ ਹੈ ਨੂਰ ਕੀ ਚਾਰਤ ਮੇਂ,
ਹਮ ਕੋ ਭੀ ਸਬੋ ਗਮ ਖਾਂ ਜਾਏ।
ਕੁਛ ਲੋਗ ਤੇ ਐਸੇ ਭੀ ਹੋਂਗੇ,
ਜੋ ਸੁਬਹਿ ਦਰਖਸ਼ਾਂ ਦੇਖੋਂਗੇ।

ਨੋਟ : ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਜਗਮੋਹਣ ਜੋਸ਼ੀ ਦੀ ਇਕ ਗਜ਼ਲ ਦਾ ਸ਼ਿਅਰ ਹੈ। 00

ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ

1. ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਤੇ ਉਹਦਾ ਜਵਾਬ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾ ਜੀ, ਸਮਤਾ ਦੇ ਜੂਨ ਅੰਕ 'ਚ 'ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ' 'ਚ ਸਫਾ 4 ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਦੇ ਹੋ—“ਅੱਜ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅਕੀਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਲੀਲ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਬੇਦਲੀਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਅਕੀਦਾ ਭਾਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਤੋਂ (ਧਰਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਨੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਖਾਹਮਖਾਹ ਰੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ) ਤੇ

ਭਾਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚਣੀ ਤੋਂ ਆਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਪਨਾ-ਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਇਥੇ ਤੁਸੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਦਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ 'ਚ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟੀ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫਾ ਸਦਾ ਹੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਧਾਰਨਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ 'ਚ ਦਲੀਲ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 'ਏਕ ਨੂਰ, ਸੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਆ, ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੌਣ ਮੰਦੇ' 'ਨਾਨਕ ਦੁਖੀਆ ਸਭ ਸੰਸਾਰ, ਸੋ ਸੁਖੀਆ ਜਿੰਸ ਨਾਮ ਆਧਾਰ', 'ਕਈ ਵਾਰ ਪਸਰਿਓ ਪਸਾਰਾ, ਫਿਰ ਇਕੋ ਨਾਨਕਧਾਰਾ' (ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚੋਂ) 'ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਫਲ ਦੀ

ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰੋ (ਗੀਤਾ) ਜਿਹੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ, ਬੁੱਧ, ਈਸਾਈ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸਤੋਂ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖਤਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬੂਠਾ ਮਾਇਆ-ਜਾਲ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਹਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਜਮਾਤ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਈ ਚੰਗੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਲੜਾਈ ਕਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ?) ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫਿਆਂ ਨੂੰ ਦਲੀਲਵਾਦੀ ਤੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੋਚ ਲਿਆ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚਣੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ? ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਧਰਮ ਕਈ ਵਾਰ, ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਲਤਾਂ 'ਜ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰੋਲ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲਾਗ ਲਪੇਟ ਦੇ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੀ ਜੜ੍ਹ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਨਿਤਾਣਾ ਹੈ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਉਸ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। —ਬਲਬੀਰ ਪਰਵਾਨਾ

—ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਅਪਣਾ ਇਹ ਅਕੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਤ, ਰੰਗ, ਨਸਲ ਇਲਾਕੇ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਐਰਥ ਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ, ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਖਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਤੋਂ ਵੀ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਪਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਉਹਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖਾਹਮਖਾਹ ਕਿਸੇ ਟੱਕਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਐਸੇ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਮਾਜਕ ਦਸਤੂਰ ਬਣ ਸਕੇ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਹੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ

ਦੀਆਂ ਸੀਮਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਤੂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ। —ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

2. ਇਕ ਹੋਰ ਚਿੱਠੀ ਤੇ ਉਹਦਾ ਜਵਾਬ

—ਮੈਂ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ 'ਸਮਤਾ' ਪੜ੍ਹਿਆ, ਇਕ ਜੂਨ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਹਰ ਮਹੀਨੇ 'ਸਮਤਾ' ਪੜ੍ਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਨਾਟਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਕਰਵਾਏ ਹਨ। ਸ਼ੰਕੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ 'ਸਮਤਾ' ਪੜ੍ਹਨ ਪਿਛੋਂ ਉਠਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਕਲਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਕਦੇ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਕਲਮ ਉਠਾਈ ਹੈ। ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਇਸਦਾ ਕੀ ਹਸ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਭੜਕਾਹਟ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਰੁਖ ਅਪਣਾ ਕੇ ਦੇਵੋਗੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਅਗੇਂ ਲਈ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ "ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਟੁਟਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਦਿੜ ਦਿਰਾਦਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। 'ਸਮਤਾ' ਦਾ ਬਾਕੀ ਮੈਟਰ ਵੀ ਉਚ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ 'ਚ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਚੱਕੀ ਥੱਲੇ ਪਿਸ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਖੁੰਢਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਪਰਲਤਾਰੀਏ ਦੇ ਸੰਰਦਾਰ ਮੂੰਹੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਕਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹਮਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਮਲਾ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੀ ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਸਵਾਲ—ਭਾਰਤ ਕਿਵੇਂ ਦੋ ਦੇਵ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣਿਆ ਹੈ?

ਇਕ ਦੇਵ ਤਾਕਤ (ਅਮਰੀਕਾ) ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਗੜਬੜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸਾਡੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ ਦੂਜੀ ਦੇਵ ਤਾਕਤ (ਰੂਸ) ਬਾਰੇ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਤੱਥ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਣ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੋ।

—ਨੇਤ ਸਿੰਘ

—'ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ' ਦੀ ਸਾਰੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ ਸ਼ਿਕਵੇਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਜੋਕਰ ਹਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਅਹਿੰਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ। ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਲੋਕ ਮਹਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਮੂਰਖਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਮੂਰਖਤਾ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਹ ਰੋੜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਣਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਨੁੱਕਤੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਫਗਾਨ-ਨਿਸਤਾਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਮਸਲਿਆ ਵਾਕੂਫ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵੀ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਦੋ ਦੋਵ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਠ ਕਿਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਸਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਸਲਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

○ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜਾਤੀ ਪੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਉਕਲਾਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਂਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਗੱਲ ਆਂਦੀ ਹੈ, ਪੱਛੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਲੁੱਟ ਦੀ ਗੱਲ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦਾ ਪੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਸ ਦਾ ਸਮਾਜ ਉਥੋਂ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਮਾਜ ਵੱਲ ਕਦਮ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਫਖਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਰੂਸ ਦਾ ਸਟੈਂਡ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰੁੱਸਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ 38 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਬੜੀ ਹੀ ਨਿਕੰਮੀ ਸਰਕਾਰ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਰਵੱਈਆ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਅਤੇ ਫਾਸ਼ੀ ਕਿਧਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੂਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਣੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਦੇ, ਫੇਰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ, ਤੇ ਹੁਣ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦ ਸੋਵੀਅਤ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦ ਸੋਵੀਅਤ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਦੋਖੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਮਰਪਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਧੌਖੇ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੇਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦਾ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਨਾ ਪੱਖੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵਲੋਂ ਲਗਾਈ ਗਈ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਏਨੇ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਹੋਲੇ ਹੋਲੇ ਲਿਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਰੂਸ ਦੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਕਦੀ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਖੇਧਾਤਮਕ ਟਿਪਣੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਸ ਭਗਤੀ ਦੋਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

—ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

3. ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਤੋਂ

(ਕੁਰਸੀਆਂ ਦੇ ਭੁੱਖਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਪਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ)

ਮਾਨਯੋਗ ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ, ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਥੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਕ ਸਟੇਨ-ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ — ਗ਼ਦਰ ਸੈਮੋਰੀਅਲ। ਜੋ ਕਿ 5-ਵੇਡ ਸਟੇਟੀਟ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਬਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਹੀ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਗ੍ਰੈਜ ਨਿਕਲਦੀ

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਯਾਦਗਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਲਾਸ ਕੌਰ-ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛਪਵਾਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਛਪਾਈ ਹਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, 23-ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਗੇਟ ਮਾਰਕੀਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਪ੍ਰੰਥਕੀ ਸਿਰਨਾਵਾਂ : ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਨਿਵਾਸ, ਡਾਕਮਾਨਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-143002 : ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਚੰਦਾ 15 ਰੁ: ਵਿਦੇਸ਼ ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ: 120 ਰੁਪੈ

